ઉગમતે પ્રભાતે

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

શ્રી જીવન-મણિ સદ્વાચનમાળા ટ્રસ્ટના
— છઠ્ઠા વર્ષનું ભેટ પુસ્તક —

: પ્રકાશક :
લાલભાઈ મણિલાલ શાહ
શ્રી જીવન-મણિ સદ્વાચનમાળા ટ્રસ્ટ
હઠીભાઈની વાડી સામે; દિલ્હી દરવાજા બહાર, અમદાવાદ

પહેલી આવૃત્તિ : ૧૯૫૮
પુનર્મુદ્રણ : ૧૯૬૨

કિંમત : બાર આના

: પ્રકાશક :
લાલભાઈ મણિલાલ શાહ
શ્રી જીવન-મણિ સદ્વાચનમાળા ટ્રસ્ટ
હઠીભાઈની વાડી સામે, દિલ્હી દરવાજા બહાર, અમદાવાદ

: મુદ્રક :
કાન્તિલાલ એમ. દેસાઈ : ચંદ્રિકા પ્રિન્ટરી
મિરઝાપુર રોડ : અમદાવાદ

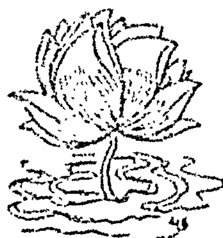
જેના નિમિત્તે બાળકોમાં

વધુ ઉત્કટતા આવી

તે

બહેન કાન્તાને

—તારાબાઈ

સત્સંગ, સત્શાસ્ત્ર અને સદ્ગુરુ

...જે જે રૂડા પુરુષોનાં વચનો છે તે સૌ અહંવૃત્તિનો પ્રતિકાર કરવા પ્રત્યે જ પ્રવર્તે છે.

...અહંતાદિ વધવાને માટે, બાહ્યક્રિયા કે મતના આગ્રહ માટે, સંપ્રદાય ચલાવવા માટે કે પૂજાશ્લાઘાદિ પામવા માટે કોઈ મહાપુરુષનો કંઈ ઉપદેશ છે નહિ.

...પોતાને વિષે ઉત્પન્ન થતા હોય એવા મહિમાયોગ્ય ગુણ-તેથી ઉત્કર્ષ પામવું ઘટતું નથી; પણ અલ્પ પણ નિજદોષ જોઈને ફરી ફરી પશ્ચાત્તાપમાં પડવું ઘટે છે; અને વિના પ્રમાદે તેથી પાછું ફરવું ઘટે છે.

...આ ભલામણ જ્ઞાની પુરુષનાં વચનોમાં સર્વત્ર રહી છે, અને તે ભાવ આવવા માટે સત્સંગ, સત્શાસ્ત્ર અને સદ્ગુરુ આદિ સાધન કહ્યાં છે, જે અનન્ય નિમિત્ત છે.

—શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

બે બોલ

વર્તનમાં બાળક થાઓ!
સત્યમાં યુવાન થાઓ!
જ્ઞાનમાં વૃદ્ધ થાઓ!

⊙

દિવસનો મંગલ પ્રારંભ શુભ દર્શન, વિશુદ્ધ ચિંતન
અને પવિત્ર વચનોથી કરવાનો આર્યાવર્તનો પ્રાચીન સંસ્કાર
. રૂડા પ્રભાતે જાગ્રત થતો માનવી ઇષ્ટદેવનું સ્મરણ કરે
, પવિત્ર વચનો ઉચ્ચારે છે, અને ભાવિ પળો માટે શુભ
ંકેતો સ્વીકારી વ્યવહારની દુનિયામાં ડગ મૂકે છે.

સત્સંગ, સત્શાસ્ત્ર અને સદ્ગુરુનો આપણે ત્યાં બહુ
મહિમા સ્વીકારવામાં આવ્યો છે. અને 'અનન્ય નિમિત્તો'
રીકે તેને કહેવામાં આવ્યાં છે. આ ત્રિપુટી યોગ્ય રીતે આવી
ળે, તો જ જીવનમંગલ પ્રાપ્ત થાય. અને આ માંગલ્યની
ામના અને તે અંગેની તકેદારી માટે જ સામાયિક અને
ાતિક્રમણનો આચાર અનિવાર્ય રીતે સ્વીકારવામાં આવ્યો છે.

આ દૈનિક સાકલ્ય અને જીવનમાંગલ્યને દૃષ્ટિમાં રાખીને

'ઉગમતે પ્રભાતે' નામનો આ સુંદર સંગ્રહ રચવામાં આવ્યો છે. આના રચયિતા છે આધુનિક યુગના મહાન જ્યોતિર્ધર અને અનુપમ જ્ઞાન-વૈરાગ્યના વારસાની ભેટ આપી જનાર **શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર.** મુમુક્ષુ જીવોને અનુલક્ષીને લખેલાં તેમનાં અપૂર્વ જ્ઞાનવારસા રૂપ કેટલાંક લખાણો અર્પી લેવામાં આવ્યાં છે.

કેટલાક મહાન આત્માઓ જાણે ભવના ફેરા પૂરા કરવા ભવ ધારે છે, અને આ પ્રકારનું તેમનું જીવન તપ, ત્યાગ અને ઉત્તમ આત્મચિંતન વડે કેસર-કસ્તૂરીના ક્યારાની જેમ મઘમઘી ઊઠે છે.

આ મહાન આધ્યાત્મિક વિભૂતિનો જન્મ સૌરાષ્ટ્રમાં સં. ૧૯૨૪ ની કાર્તિકી પૂર્ણિમાએ થયો હતો. ઝવેરાતનો એમનો ધંધો હતો, પણ બાલ્યકાળથી આત્મિક ઝવેરાતની શોધખોળમાં મગ્ન હતા.

તેઓશ્રીએ ફક્ત દશ વર્ષની ઉંમરે આ પુસ્તકમાં આપેલ પુષ્પમાળા લખી: અને સોળ વર્ષે મોક્ષમાળા રચી. પૂર્વજન્મની કોઈ સિદ્ધિના બળ વગર આવું આત્મસાધનાના બળવાળું લખાણ અશક્ય છે. સુજ્ઞ વાચકને તરત જ માલુમ પડી જશે, કે આ જ્ઞાનઝવેરાત માત્ર ચાલુ ભવની સંપત્તિ ન જ હોય, આ તો ભવોભવની સાધના જ હોય.

અને જાણે માત્ર ભવનો ફેરો પૂરો કરવો હોય તેમ સં. ૧૯૫૭ ના ચૈત્ર વદ પાંચમે માત્ર તેત્રીસ વર્ષની ઉંમરે તેઓએ દેહત્યાગ કર્યો.

ઘણાના પથપ્રદર્શક, જીવનપ્રેરક એ બન્યા હતા. અંધારામાં અટવાતા જીવોને માટે એ સાર્થવાહસમા હતા. તેમાંય મહાત્મા ગાંધીજીના એ ગુરુ બન્યા હતા. મહાત્માજી લખે છે કે:

'મેં ઘણાના જીવનમાંથી ઘણું લીધું છે, પણ સૌથી વધારે કોઈના જીવનમાંથી મેં ગ્રહણ કર્યું હોય તો તે કવિશ્રી (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર)ના જીવનમાંથી છે.'

દિનચર્યાની શરૂઆત માંગલિક કાર્યથી થવા 'અનન્ય નિમિત્ત' જે જે સાધનો કહ્યાં, તેમાંનો અતિ અલ્પ એક સંગ્રહ, એવા એ શુદ્ધ નિમિત્તરૂપ થવાના સદ્ આશયે 'શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર' નામક ગ્રંથમાંથી અત્ર મૂકયો છે.

જિજ્ઞાસુ ભાઈ-બહેનોને સદ્ધર્મજિજ્ઞાસા પ્રાપ્ત થવાને પરમ આધારરૂપ શ્રીસંતપુરુષોની વાણીનો વિશેષ વિશેષ પરિચય રાખવામાં ઉત્સાહિત કરો. અને પરિણામે તથારૂપ શ્રી સત્યપુરુષની અનન્ય આશ્રયભક્તિ, પરમ પ્રેમરૂપભક્તિની આરાધનામાં ઉજમાળતા થાઓ! જે ભક્તિ મુક્તિના સાધનરૂપ શ્રીજ્ઞાની પુરુષોએ ઉપદેશી છે.

આશા છે કે પ્રાતઃસ્મરણની જેમ આ વાંચી, વિચારી અને વર્તનમાં મૂકી સહુ કોઈ દિનનો મંગલ રીતે પ્રારંભ કરો.

"જયભિખ્ખુ"

"પ્રશસ્ત પુરુષની ભક્તિ કરો, તેનું સ્મરણ કરો; ગુણચિંતન કરો!" ૐ શાંતિ:

—શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

પરમ સુખસ્વરૂપ, પરમોત્કૃષ્ટ શાંત શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ સમાધિને સર્વ કાળને માટે પામ્યા તે-

ભગવંતને નમસ્કાર.

તે પદમાં નિરંતર લક્ષરૂપ પ્રવાહ છે જેનો તે-

સત્પુરુષોને નમસ્કાર.

અનુક્રમણિકા

૧૦ જો તને અસ્તિત્વ પ્રમાણભૂત લાગતું હોય અને તેના મૂળતત્ત્વની આશંકા હોય તો નીચે કહું છું:—

૧૧ સર્વ પ્રાણીમાં સમદૃષ્ટિ,—

૧૨ કિંવા કોઈ પ્રાણીને જીવિતવ્યરહિત કરવાં નહીં, ગજા ઉપરાંત તેનાથી કામ લેવું નહીં.

૧૩ કિંવા સત્પુરુષો જે રસ્તે ચાલ્યા તે.

૧૪ મૂળતત્ત્વમાં ક્યાંય ભેદ નથી, માત્ર દૃષ્ટિમાં ભેદ છે એમ ગણી આશય સમજી પવિત્ર ધર્મમાં પ્રવર્તન કરજે.

૧૫ તું ગમે તે ધર્મ માનતો હોય તેનો મને પક્ષપાત નથી, માત્ર કહેવાનું તાત્પર્ય કે જે રાહથી સંસારમળ નાશ થાય તે ભક્તિ તે ધર્મ અને તે સદાચારને તું સેવજે.

૧૬ ગમે તેટલો પરતંત્ર હો તો પણ મનથી પવિત્રતાને વિસ્મરણ કર્યા વગર આજનો દિવસ રમણીય કરજે.

૧૭ આજે જો તું દુષ્કૃતમાં દોરાતો હો તો મરણને સ્મર.

૧૮ તારા દુઃખસુખના બનાવોની નોંધ આજે કોઈને દુઃખ આપવા તત્પર થાય તો સંભારી જા.

૧૯ રાજા હો કે રંક હો—ગમે તે હો, પરંતુ આ વિચાર વિચારી સદાચાર ભણી આવજે કે આ કાયાનાં પુદ્ગલ

૨૭ જો તું યુવાન હોય તો ઉદ્યમ અને બ્રહ્મચર્ય ભણી દૃષ્ટિ કર.

૨૮ જો તું વૃદ્ધ હોય તો મોત ભણી દૃષ્ટિ કરી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કર.

૨૯ જો તું સ્ત્રી હોય તો તારા પતિ પ્રત્યેની ધર્મકરણીને સંભાર,—દોષ થયા હોય તેની ક્ષમા માગ અને કુટુંબ ભણી દૃષ્ટિ કર.

૩૦ જો તું કવિ હોય તો અસંભવિત પ્રશંસાને સંભારી ગઈ આજના દિવસમાં પ્રવેશ કર.

૩૧ જો તું કૃપણ હોય તો,—

૩૨ જો તું અમલમસ્ત હોય તો નેપોલિયન બોનાપાર્ટને બન્ને સ્થિતિથી સ્મરણ કર.

૩૩ ગઈ કાલે કોઈ કૃત્ય અપૂર્ણ રહ્યું હોય તો પૂર્ણ કરવાનો સુવિચાર કરી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કર.

૩૪ આજે કોઈ કૃત્યનો આરંભ કરવા ધારતો હો તો વિવેકથી સમય, શક્તિ અને પરિણામને વિચારી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કર.

૩૫ પગ મૂકતાં પાપ છે, જોતાં ઝેર છે, અને માથે મરણ રહ્યું છે; એ વિચારી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કર.

૩૬ અઘોર કર્મ કરવામાં આજે તારે પડવું હોય તો રાજપુ હો તો પણ ભિક્ષાચરી માન્ય કરી આજના દિવસમ પ્રવેશ કરજે.

૩૭ ભાગ્યશાલી હો તો તેના આનંદમાં બીજાને ભાગ્યશાલી કરજે, પરંતુ દુર્ભાગ્યશાલી હો તો અન્યનું બૂરું કરતાં રોકાઈ આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજે.

૩૮ ધર્માચાર્ય હો તો તારા અનાચાર ભણી કટાક્ષદષ્ટિ કરી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજે.

૩૯ અનુચર હો તો પ્રિયમાં પ્રિય એવા શરીરના નિભાવનાર તારા અધિરાજની નિમકહલાલી ઇચ્છી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજે.

૪૦ દુરાચારી હો તો તારી આરોગ્યતા, ભય, પરતંત્રતા, સ્થિતિ અને સુખ એને વિચારી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજે.

૪૧ દુઃખી હો તો (આજની) આજીવિકા જેટલી આશા રાખી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજે.

૪૨ ધર્મકરણીનો અવશ્ય વખત મેળવી આજની વ્યવહાર-સિદ્ધિમાં તું પ્રવેશ કરજે.

૪૩ કદાપિ પ્રથમ પ્રવેશે અનુકૂળતા ન હોય તો પણ રોજ જતા દિવસનું સ્વરૂપ વિચારી આજે ગમે ત્યારે પણ તે પવિત્ર વસ્તુનું મનન કરજે.

૪૪ આહાર, વિહાર, નિહાર એ સંબંધીની તારી પ્રક્રિયા તપાસી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજે.

૪૫ તું કારીગર હો તો આળસ અને શકિતના ગેરઉપયોગનો વિચાર કરી જઈ આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજે.

૪૬ તું ગમે તે ધંધાર્થી હો, પરંતુ આજીવિકાર્થે અન્યાય સંપન્ન દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરીશ નહીં.

૪૭ એ સ્મૃતિ ગ્રહણ કર્યા પછી શૌચક્રિયાયુક્ત થઈ ભગવદ્‌ભકિતમાં લીન થઈ ક્ષમાપના યાચ.

૪૮ સંસાર પ્રયોજનમાં જો તું તારા હિતને અર્થે અમુક સમુદાયનું અહિત કરી નાખતો હો તો અટકજે.

૪૯ જુલમીને, કામીને, અનાડીને ઉત્તેજન આપતો હો તો અટકજે.

૫૦ ઓછામાં ઓછો પણ અર્ધ પ્રહર ધર્મકર્ત્તવ્ય અને વિદ્યાસંપત્તિમાં વ્યય કરજે.

૫૧ જિંદગી ટૂંકી છે, અને જંજાળ લાંબી છે, માટે જંજાળ ટૂંકી કર તો સુખરૂપે જિંદગી લાંબી લાગશે.

તેમ નવું વૈર વધારીશ નહીં, કારણ વૈર કરી કેટલા કાળનું સુખ ભોગવવું છે એ વિચાર તત્ત્વજ્ઞાનીઓ કરે છે.

મહારંભી હિંસાયુક્ત વ્યાપારમાં આજે પડવું પડતું હોય તો અટકજે.

બહોળી લક્ષ્મી મળતાં છતાં આજે અન્યાયથી કોઈ નો જીવ જતો હોય તો અટકજે.

વખત અમૂલ્ય છે, એ વાત વિચારી આજના દિવસની ૨,૧૬,૦૦૦ વિપળનો ઉપયોગ કરજે.

વાસ્તવિક સુખ માત્ર વિરાગમાં છે, માટે જંજાળમોહિનીથી આજે અભ્યંતરમોહિની વધારીશ નહીં.

નવરાશનો દિવસ હોય તો આગળ કહેલી સ્વતંત્રતા પ્રમાણે ચાલજે.

કોઈ પ્રકારની નિષ્પાપી ગમ્મત કિંવા અન્ય કંઈ નિષ્પાપી સાધન આજની આનંદનીયતાને માટે શોધજે.

સુયોજક કૃત્ય કરવામાં દોરાવું હોય તો વિલંબ કરવાનો આજનો દિવસ નથી, કારણ આજ જેવો મંગળદાયક દિવસ બીજો નથી.

૭૮ કંઈ પરોપકાર, દાન, લાભ કે અન્યનું હિત કરીને આવ્યો હો તો આનંદ ગાન, નિરભિમાની રહે.

૭૯ જાણતાં અજાણતાં પણ વિપરીત થયું હોય તો હવે તે માટે અટકજે.

૮૦ વ્યવહારનો નિયમ રાખજે અને નવરાશે સંસારની નિવૃત્તિ શોધજે.

૮૧ આજ જેવો ઉત્તમ દિવસ ભોગવ્યો, તેવી તારી જિંદગી ભોગવવાને માટે તું આનંદિત થા તોજ આ૦-

૮૨ આજ જે પળે તું મારી કથા મનન કરે છે, તે જ તારું આયુષ્ય સમજી સદ્વૃત્તિમાં દોરાજે.

૮૩ સત્પુરુષ વિદુરના કહ્યા પ્રમાણે આજે એવું કૃત્ય કરજે કે રાત્રે સુખે સુવાય.

૮૪ આજનો દિવસ સોનેરી છે, પવિત્ર છે, કૃતકૃત્ય થવારૂપ છે, એમ સત્પુરુષોએ કહ્યું છે; માટે માન્ય કર.

૮૫ જેમ બને તેમ આજના દિવસ સંબંધી, સ્વપત્ની સંબંધી પણ વિષયાસક્ત ઓછો રહેજે.

૮૬ આત્મિક અને શારીરિક શક્તિની દિવ્યતાનું તે મૂળ છે, એ જ્ઞાનીઓનું અનુભવસિદ્ધ વચન છે.

૧૩ જ્ઞાનચર્ચા અને વિદ્યાવિલાસમાં તથા શાસ્ત્રાધ્યયનમાં ગંથાવું.

૧૪ ગંભીરતા રાખવી.

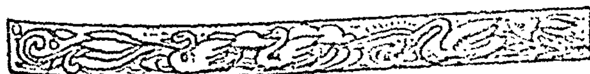
૧૫ સંસારમાં રહ્યા છતાં ને તે નીતિથી ભોગવતાં છતાં, વિદેહી દશા રાખવી.

૧૬ પરમાત્માની ભક્તિમાં ગૂંથાવું.

૧૭ પરનિંદા એજ સબળ પાપ માનવું.

૧૮ દુર્જનતા કરી ફાવવું એ જ હારવું, એમ માનવું.

૧૯ આત્મજ્ઞાન અને સજ્જનસંગત રાખવાં.

પ્રશ્નો	ઉત્તર
૯ સદા જાગૃત કોણ ?	૯ વિવેકી.
૧૦ આ દુનિયામાં નરક જેવું દુઃખ શું ?	૧૦ પરતંત્રતા (પરવશ રહેવું તે).
૧૧ અસ્થિર વસ્તુ શું ?	૧૧ યૌવન, લક્ષ્મી અને આયુષ્ય.
૧૨ આ જગતમાં અતિ ગહન શું ?	૧૨ સ્રીચરિત્ર અને તેથી વધારે પુરુષચરિત્ર.
૧૩ ચંદ્રમાનાં કિરણો સમાન શ્વેતકીર્તિને ધારણ કરનાર કોણ ?	૧૩ સુમતિ ને સજ્જન.
૧૪ જેને ચોર પણ લઈ શકે નહીં તેવો ખજાનો શું ?	૧૪ વિદ્યા, સત્ય અને શિયળ વ્રત.
૧૫ જીવનું સદા અનર્થ કરનાર કોણ ?	૧૫ આર્ત અને રૌદ્રધ્યાન.
૧૬ અંધ કોણ ?	૧૬ કામી અને રાગી.
૧૭ બહેરો કોણ ?	૧૭ જે હિતકારી વચનને સાંભળે નહીં તે.

પ્રશ્નો	ઉત્તર
૧૮ મૂંગો કોણ ?	૧૮ જે અવસર આવ્યે પ્રિયવચન ન બોલી શકે તે.
૧૯ શલ્યની પેઠે સદા દુઃખ દેનાર શું ?	૧૯ છાનું કરેલું કર્મ.
૨૦ અવિશ્વાસ કરવા યોગ્ય કોણ ?	૨૦ યુવતી અને અસજ્જન (દુર્જન) માણસ.
૨૧ સદા ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય શું ?	૨૧ સંસારની અસારતા.
૨૨ સદા પૂજનિક કોણ ?	૨૨ વીતરાગ દેવ, સુસાધુ અને સુધર્મ.

[૪]

રાજા—હે મુનિરાજ! આજે હું આપના દર્શન કરીને કૃતાર્થ થયો છું. એક વાર મારું અઅઘડીએ બનેલું, તેમજ અગાઉ બનેલું સાંભળવા યોગ્ય ચરિત્ર સાંભળી લઈને, પછી મને આપના પવિત્ર જૈનધર્મનો સત્ત્વગુણી ઉપદેશ કરો.

(આટલું બોલ્યા પછી તે બંધ રહ્યો.)

મુનિ—હે રાજા! ધર્મને લગતું તારું ચરિત્ર હોય તો ભલે આનંદ સહિત કહી બતાવ.

રાજા—(મનમાં) અહો! આ મહા મુનિરાજે હું રાજા છું એમ ક્યાંથી જાણ્યું? હશે. એ વાત પછી. હમણાં તો પરણે તેને જ ગાઉં. (પ્રસિદ્ધ) હે ભગવન્! મેં એક પછી એક એમ અનેક ધર્મો અવલોકન કર્યા. પરંતુ તે પ્રત્યેક ધર્મમાંથી મારી કેટલાંક કારણોથી આસ્થા ઊઠી ગઈ.

'મેં જ્યારે જ્યારે ધર્મ ગ્રહણ કર્યો ત્યારે તેમાં પૂર્ણ વિચારીને, પરંતુ પાછળથી જાણે એનો રંગ ઊડી જાય કે જાણે આસક્તિ એકદમ નાશ થઈ જાય. જો કે આમ થવાનાં કેટલાંક કારણો પણ હતાં. એક મારી મનોવૃત્તિ એવી જ હતી એમ નહોતું. કોઈ ધર્મમાં ધર્મગુરુઓનું ધૂર્તપણું દેખીને તે ધર્મ છોડીને મેં બીજો સ્વીકૃત કર્યો. વળી તેમાં કોઈ વ્યભિચાર જેવી ચીજ દેખીને તે મૂકી દઈને ત્રીજો ગ્રહણ કર્યો. વળી તેમાં હિંસાયુક્ત સિદ્ધાન્તો દેખવાથી તે તજી દઈને ચોથો ગ્રહણ કર્યો. વળી તે તજી દેવાની કોઈ કારણથી ફરજ પડવાથી તે મૂકીને પાંચમો ધર્મ ગ્રહણ કર્યો. એમ અનેક ધર્મ જૈનધર્મ સિવાયના લીધા અને મૂકયા.'

'જૈનધર્મનો એકલો વૈરાગ્ય જ દેખીને મૂળથી તે ધર્મ પર મને ભાવ ચોંટયો જ નહોતો. ઘણા ધર્મની લે–મેલમાં મેં છેવટે આવો સિદ્ધાંત નક્કી કર્યો કે બધાય ધર્મ મિથ્યા છે, ધર્માચાર્યોએ જેને જેમ રુચ્યું તેમ પોતાની રુચિ માફક પાખંડી જાળો પાથરી છે, બાકી કશુંયે નથી. જો ધર્મ પાળવાનો સૃષ્ટિનો સ્વાભાવિક નિયમ હોત તો આખી સૃષ્ટિમાં એક જ ધર્મ કાં ન હોત?'

'આવા આવા તરંગોથી હું કેવળ નાસ્તિક થઈ

ગયો. સંસારીશૃંગાર એ જ મેં તો મોક્ષ ઠરાવ્યું. પાપ નથી, પુણ્ય નથી, ધર્મ નથી, કર્મ નથી, સ્વર્ગ નથી, નરક નથી, એ સઘળાં પાખંડો છે. જન્મ પામવાનું કારણ માત્ર સ્ત્રી-પુરુષનો સંયોગ છે, અને જરેલું વસ્ત્ર જેમ કાળે કરીને નાશ પામે છે તેમ આ કાયા હળવે હળવે ઘસાઈ છેવટે જીવનરહિત થઈ જઈ નાશ પામે છે. બાકી સઘળું મિથ્યા છે.

'આવું મારા અંતઃકરણમાં દૃઢ થવાથી મને જેમ રુચ્યું, મને જેમ ગમ્યું અને મને જેમ પાલવ્યું તેમ વર્તવા માંડયું. અનીતિનાં આચરણ કરવા માંડયાં. રાંકડી રૈયતને પીડવામાં કોઈ પણ પ્રકારની કચાશ મેં રાખી નહીં. શિયળવંતી સુંદરીઓના શિયળભંગ કરાવીને મેં આકરા કેર બોલાવી દેવામાં કોઈ પણ પ્રકારની ખામી રાખી નહીં. સજ્જનોને દંડવામાં, સંતોને રિબાવવામાં અને દુર્જનોને સુખ દેવામાં મેં એટલાં પાપ કર્યાં છે કે કોઈ પણ પ્રકારની ન્યૂનતા રાખી નથી.

'હું ધારું છું કે મેં એટલાં પાપ કર્યાં છે કે એ પાપનો એક પ્રબળ પર્વત બાંધ્યો હોય તો તે મેરુથી પણ સવાયો થાય! આ સઘળું થવાનું કારણ માત્ર લુચ્ચા ધર્માચાર્યો હતા. આવી ને આવી ચંડાળમતિ મારી હમણાં સુધી રહી. માત્ર અદ્ભુત કૌતુક બન્યું કે જેથી મને શુદ્ધ આસ્તિકતા

આવી ગઈ.

'હવે એ કૌતુક હું આપની સમક્ષ નિવેદન કરું છું:—

'હું ઉજ્જયની નગરીનો અધિપતિ છું. મારું નામ ચંદ્રસિંહ છે. ખાસ દયાળુઓનાં દિલ દુભાવવાને માટે હું પ્રબળ દળ લઈને આજે શિકારને માટે ચઢ્યો હતો.'

'એક રંક હરણની પાછળ ધાતાં હું સૈન્યથી વિખૂટો પડ્યો. અને આ તરફ તે હરણની પાછળ અશ્વ દોડાવતો દોડાવતો નીકળી પડ્યો.'

'પોતાનો જાન બચાવવાને માટે કોને ખાએશ ન હોય! અને તેમ કરવા માટે એ બિચારા હરણે દોડવામાં કશીયે કચાશ રાખી નથી. પરંતુ એ બિચારાની પાછળ આ પાપી પ્રાણીએ પોતાનો જુલમ ગુજારવા માટે અશ્વ દોડાવી તેની નજદીકમાં આવવા કંઈ ઓછી તદબીર કરી નથી!'

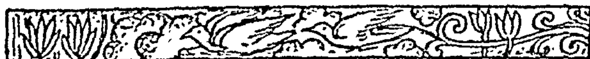
'છેવટે આ બાગમાં તે હરણને પેસતું દેખી કમાન ઉપર બાણ ચડાવી મેં છોડી મૂક્યું. આ વખતે મારા પાપી અંતઃકરણમાં લેશમાત્ર પણ દયાદેવીનો છાંટો નહોતો. આપણી [illegible] અને [illegible] સરદાર તો હું જ હોઉં એવું [illegible] માં [illegible] ખાતું હતું.'

[illegible] તીર [illegible]

[illegible]

પાપાવેશ ઊપજ્યો. તેથી મેં મારા ઘોડાને પગની પાની મારીને આ તરફ ખૂબ દોડાવ્યો. દોડાવતાં દોડાવતાં જેવો આ સામી દેખાતી ઝાડીના ઘાડા મધ્ય ભાગમાં આવ્યો તેવો જ ઘોડો ઠોકર ખાઈને લથડ્યો. લથડ્યા ભેળો તે ભડકી ગયો. અને ભડકી ગયા ભેળો તે ઊભો થઈ રહ્યો.'

'જેવો ઘોડો લથડ્યો હતો તેવો જ મારો એક પગ એક

'પસ્તીને પાછો વળું તો કેમ?' એમ ધાર્યું, ત્યાં તો તે તરફમાં પોતાની પીઠ પર રહેલી નાગી પોણા ભાગની તલવાર દીઠી. એટલે ત્યાંથી આગળ જો મારા વિચાર તો પૂર્ણ થઈ રહ્યા. જ્યાં જોઉં ત્યાં મોત. પછી વિચાર શું કામ આવે!

'ચારે દિશાએ મોતે પોતાનો જબરજસ્ત પહેરો બેસાડી મૂક્યો. હે મહા મુનિરાજ! આવો ચમત્કારિક પરન્તુ ભયંકર દેખાવ જોઈને મને મારા જીવનની શંકા થઈ પડી. મારો વહાલો જીવ કે હું જેથી કરીને આખા બ્રહ્માંડના રાજ્યની તુલ્ય વૈભવ ભોગવું છું તે હવે આ નરદેહ તજીને ચાલ્યો જશે!! રે ચાલ્યો જશે!! અરે! અત્યારે મારી શી વિપરીત ગતિ થઈ પડી! મારા જેવા પાપીને આમ જ છાજે.

'હે પાપી જીવ! તું જ તારાં કર્તવ્ય ભોગવ. તેં અનેકનાં કાળજાં બાળ્યાં છે. તેં અનેક રંક પ્રાણીઓને દમ્યાં છે; તેં અનેક સંતોને સંતાપ્યા છે. તેં અનેક સતી સુંદરીઓનાં શિયળભંગ કર્યાં છે. તેં અનેક મનુષ્યોને અન્યાયથી દંડયા છે. ટૂંકામાં તેં કોઈ પણ પ્રકારના પાપની કચાશ રાખી નથી. માટે રે પાપી જીવ! હવે તું જ તારાં ફળ ભોગવ. તું તને જેમ ફાવે તેમ વર્તતો; અને તેની સાથે મદમાં આંધળો થઈ ને આમ પણ માનતો કે હું શું દુઃખી થવાનો હતો? મને શું કષ્ટો પડવાનાં હતાં? પણ રે પાપી

પ્રાણ! હવે જોઈ લે. તું એ તારા મિથ્યા મદનું ફળ ભોગવી લે. પાપનું ફળ તું માનતો હતો કે છે જ નહીં. પરન્તુ જોઈ લે, અત્યારે આ શું! એમ હું પશ્ચાત્તાપમાં પડી ગયો. અરે! હાય! હું હવે નહીં જ બચું! એ વિટંબના મને થઈ પડી.

'આ વખતે મારા પાપી અંતઃકરણમાં એમ આવ્યું કે જો અત્યારે મને કોઈક આવીને એકદમ બચાવે તો કેવું માંગલિક થાય! એ પ્રાણદાતા અબઘડી જે માગે તે આપવા હું બંધાઉં. મારું આખા માળવાદેશનું રાજ્ય તે માગે તો આપતાં ઢીલ ન કરું. અને એટલું બધુંયે આપતાં એ માગે તો મારી એક હજાર નવયૌવના રાણીઓ આપી દઉં. એ માગે તો મારી અઢળક રાજ્યલક્ષ્મી એના પદકમળમાં ધરું. અને એટલું બધુંયે આપતાં છતાં જો એ કહેતો હોય તો હું એનો જિંદગીપર્યંત કિંકરનો કિંકર થઈને રહું. પરન્તુ મને આ વખતે કોણ જીવનદાન આપે?

'આવા આવા તરંગમાં ઝોકાં ખાતો ખાતો હું તમારા પવિત્ર જૈનધર્મમાં ઊતરી પડ્યો. એના કથનનું મને આ વખતે ભાન થયું. એના પવિત્ર સિદ્ધાંતો આ વખતે મારા અંતઃકરણમાં અસરકારક રીતે ઉતરી ગયા, અને તેનું ખરેખરું મનન કરવા માંડ્યું, કે જેથી આ આપની સમક્ષ આવવાને આ પાપી પ્રાણી પામ્યો. મેં વિચાર્યું—

'અભયદાન એ સર્વોત્કૃષ્ટ દાન છે, એના જેવું એકે દાન નથી: આ સિદ્ધાંત પ્રથમ મારા અંતઃકરણે મનન કરવા માંડ્યો. અહો! આ એનો સિદ્ધાંત કેવો નિર્મળ અને પવિત્ર છે! કોઈપણ પ્રાણી ભૂતને પીડવામાં મહાપાપ છે, એ વાત મને હાડોહાડ ઊતરી ગઈ—એવી ઊતરી ગઈ કે પાછી હજાર જન્માંતરે પણ ન ખસકે તેવી! આમ વિચાર પણ આવ્યો કે કદાપિ પુનર્જન્મ નહીં હોય એમ ઘડીભર માનીએ તોપણ કરેલી હિંસાનું કિંચિત્ ફળ પણ આ જન્મમાં મળે છે ખરું જ. નહીં તો આવી તારી વિપરીત દશા ક્યાંથી હોત! તને હમેશાં શિકારનો પાપી શોખ લાગ્યો હતો, અને એ જ માટે થઈને તેં આજે ચાહી ચાહીને દયાળુઓનાં દિલ દુભવવાને આ તદબીર કરી હતી. તો હવે આ તેનું ફળ તને મળ્યું. તું હવે કેવળ પાપી મોતના પંજામાં પડ્યો, તારામાં કેવળ હિંસામતિ ન હોત તો આવો વખત તને મળત કેમ? ન જ મળત. કેવળ આ તારી નીચ મનોવૃત્તિનું ફળ છે.

'હે પાપી આત્મા! હવે તું અહીંથી એટલે આ દેહથી મુક્ત થઈ ગમે ત્યાં જા, તો પણ એ દયાને જ પાળજે. હવે તારે અને આ કાયાને જુદા પડવામાં શું ઢીલ રહી છે? માટે એ સત્ય, પવિત્ર અને અહિંસાયુક્ત જૈનધર્મના જેટલા સિદ્ધાંતો તારાથી મનન થઈ શકે તેટલા કર અને તારા જીવની શાંતિ ઇચ્છ.'

'જૈન ધર્મના સઘળા સિદ્ધાંતો જ્ઞાનદષ્ટિએ અવલોકતાં અને સૂક્ષ્મ બુદ્ધિએ વિચારતાં ખરા જ છે. જેમ અભયદાન સંબંધીનો તેનો અનુપમ સિદ્ધાન્ત આ વખતે તને તારા અનુ-ભવથી ખરો લાગ્યો તેમ તેના બીજા સિદ્ધાન્તો પણ સૂક્ષ્મતાથી મનન કરતાં ખરા જ લાગશે. એમાં કાંઈ ન્યૂનાધિક નથી જ.

'સઘળા ધર્મોમાં દયા સંબંધી થોડો થોડો બોધ છે ખરો; પરંતુ એમાં તો જૈન તે જૈન જ છે. હરકોઈ પ્રકારે પણ ઝીણામાં ઝીણાં જંતુઓનો બચાવ કરવો, તેને કોઈ પણ પ્રકારે દુઃખ ન આપવું એવા જૈનના પ્રબળ અને પવિત્ર સિદ્ધાન્તોથી બીજો કયો ધર્મ વધારે સાચો હતો?'

'તેં એક પછી એક એમ અનેક ધર્મો લીધા મૂક્યા. પરંતુ તારે હાથ જૈનધર્મ આવ્યો જ નહી. રે! ક્યાંથી આવે? તારા અઢળક પુણ્યના ઉદય સિવાય ક્યાંથી આવે? 'એ ધર્મ તો

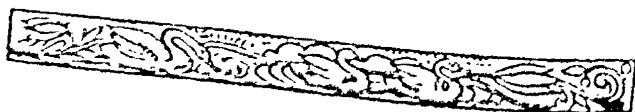

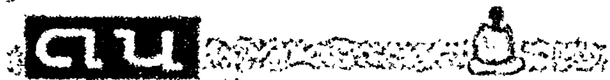
ગંદો છે, નહીં નહીં મ્લેચ્છ જેવો છે. એ ધર્મને તે કોણ ગ્રહણ કરે?' આમ ગણીને જ તેં તે ધર્મ તરફ દૃષ્ટિ સરખી પણ ન કરી.

'અરે! તું દૃષ્ટિ શું કરી શકે? તારા અનેક તપને લીધે તું રાજા થયો. તો હવે નરકમાં જતો કેમ ? 'તપેશ્વરી તે રાજેશ્વરી અને રાજેશ્વરી તે નરકેશ્વરી કહેવત તને તે ધર્મ હાથ લાગવાથી ખોટી ઠરત, અ નરકે જતો અટકત.'

'હે મૂઢાત્મા! આ સઘળા વિચારો હવે તને રહીને સૂઝે છે. પણ હવે એ સૂઝયું શું કામ આવે? કં નહીં. પ્રથમથી જ સૂઝયું હોત તો આ દશા ક્યાંથી હે થનારું થયું. પરંતુ હવે તારા અંતઃકરણમાં દૃઢ કર કે એ ધર્મ ખરો છે, એ જ ધર્મ પવિત્ર છે.'

અને હવે એના બીજા સિદ્ધાંતો અવલોકન કર.

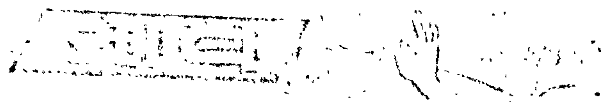

આ વિષય સંબંધી પ્રભુ શ્રીએ જે ઉપદેશ આપ્યો છે તે અનુપમ છે. અને તપના મહાન યોગથી હું આગલા દેહાનું શાન્ત પડવાપણું એમ કહેવાય છે, તે પણ ખરું જ છે.

મનગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ અને કાયગુપ્તિ એ પણ શ્રીએ તપનાં ભેદો માન્યાં છે, તે પણ ખરાં છે. આમ કરવાથી ઉપજતા આપણા વિકારો શાંત થતા થતા હાથે કરીને લય થઈ જાય છે, તેથી કરીને બંધાતી કર્મ જાળ અટકી પડે છે. વૈરાગ્ય સહિત ધર્મ પણ પાળી શકાય છે, અને અંતે એ મહાન સુખમય નીવડે છે. ઓ! જિનો આ સિદ્ધાન્ત પણ કેવો ઉત્કૃષ્ટ છે!

ભાવ વિષે એણે કેવો ઉપદેશ આપ્યો છે! એ પણ ખરો જ છે. ભાવ વિના ધર્મ કેમ ફળીભૂત થાય ? ભાવ વિના ધર્મ હોય જ ક્યાંથી ! ભાવ એ તો ધર્મનું જીવન છે. જ્યાં-સુધી ભાવ ન હોય ત્યાંસુધી કઈ વસ્તુ ભલી લાગત તેમ હતું! ભાવ વિના ધર્મ પાળી શકાતો નથી. ત્યારે ધર્મ પાળ્યા વિના મુક્તિ ક્યાંથી હોય? એ સિદ્ધાન્ત પણ એનો ખરો અને અનુપમ છે.

બ્રહ્મચર્ય

અહો ! બ્રહ્મચર્ય સંબંધીનો એનો સિદ્ધાન્ત પણ ક્યાં ઓછો છે ? સઘળા મહાવિકારોમાં કામવિકાર એ અગ્રેસર છે. તેને દમન કરવો એ મહાદુર્ઘટ છે. એને દહન કરવાથી ફળ પણ મહા શાંતિકારક હોય, એમાં અતિશયોક્તિ શી ? કશીયે નહીં. દુઃસાધ્ય વિષયને સાધ્ય કરવો એ દુર્ઘટ છે જ તો ! આ સિદ્ધાન્ત પણ એનો કેવો ઉપદેશજનક છે!

સાધુ થવાનો એનો ઉપદેશ કેટલાક વ્યર્થ ગણે છે, પરંતુ એ એમની કેવળ મૂર્ખતા છે. તેઓ એવો મત દર્શાવે છે કે ત્યારે સ્ત્રીપુરુષનું જોડું ઉત્પન્ન થવાની શી અગત્ય હતી? પરંતુ એ એમની ભ્રમણા છે. આખી સૃષ્ટિ કંઈ મોક્ષે જવાની નથી. આવું જૈનનું એક વચન મેં સાંભળ્યું હતું. તે પ્રમાણે થોડા જ મોક્ષવાસી થઈ શકે, એવું મારી ટૂંક નજરમાં આવે છે. ત્યારે સંસાર પણ થોડા જ ત્યાગી શકે છે. એ ક્યાં છાનું છે? સંસારત્યાગ કર્યા વિના મુક્તિ ક્યાંથી હોય?

સ્ત્રીના શૃંગારમાં લુબ્ધ થઈ જવાથી કેટલા બધા વિષયમાં લુબ્ધાઈ જવું પડે છે. સંતાન ઉત્પન્ન થાય છે, તેમને પાળવા-પોષવાં અને મોટાં કરવાં પડે છે, મારું તારું કરવું પડે છે, ઉદર ભરણાદિ માટે તરખડથી વ્યાપારાદિમાં કપટ વેતરવાં પડે છે. મનુષ્યોને ઠગવા, અને સોળ પંચ્યાં બ્યાસી અને બે મૂક્યા છૂટના આવા પ્રપંચો લગાવવા પડે છે. અરે! એવી તો અનેક જંજાળોમાં જોડાવું પડે છે. ત્યારે એવા પ્રપંચમાંથી તે મુક્તિ સાધ્ય કોણ કરી શકવાનો હતો? અને જન્મ, જરા,

મરણનાં દુઃખ [illegible] પાપમાં રહે [illegible]
બંધન છે. માટે એ ઉપદેશ પણ એનો મહાન મંગલ દાયક છે.

શુદ્ધદેવભક્તિ

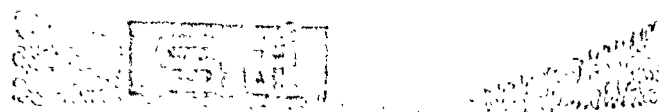
આ પણ એનો સિદ્ધાંત કંઈ જેવો તેવો નથી. જે દેવ સંસારથી વિરક્ત થઈ, સત્યધર્મ પાળી અખંડ મુક્તિમાં બિરાજમાન થયા છે તેની ભક્તિ કાં સુખપ્રદ ન થાય. એમની ભક્તિના સ્વાભાવિક ગુણ આપણે શિરેથી ભવબંધનનાં દુઃખ ઉડાડી દે, એ કાંઈ સંશયાત્મક નથી. એ અખંડ પરમાત્માઓ કાંઈ રાગ કે દ્વેષવાળા નથી, પરંતુ પરમ ભક્તિનું એ સ્વતઃ ફળ છે. અગ્નિનો સ્વભાવ જેમ ઉષ્ણતાનો છે તેમ એ તો રાગદ્વેષરહિત છે, પરંતુ તેની ભક્તિ ન્યાયમતે ગુણદાયક છે? બાકી તો જે ભગવાન જન્મ, જરા તથા મરણનાં દુઃખમાં ડૂબકાં માર્યા કરે તે શું તારી શકે? પથ્થર પથ્થરને કેમ તારે? માટે એનો આ ઉપદેશ પણ દૃઢ હૃદયથી માન્ય કરવા યોગ્ય છે.

નિઃસ્વાર્થી ગુરુ

જેને કોઈ પણ પ્રકારનો સ્વાર્થ નથી તેવા ગુરુ ધારણ કરવા જોઈએ, એ વાત કેવળ એની ખરી જ છે. જેટલો સ્વાર્થ હોય તેટલો ધર્મ અને વૈરાગ્ય ઓછો હોય છે. સઘળા ધર્મમાં ધર્મગુરુઓનો મેં સ્વાર્થ દીઠો, પરંતુ તે એક જૈન સિવાય! ઉપાશ્રયમાં આવતી વેળા ચપટી ચોખા કે પરાલી જાર લાવવાનો પણ એણે બોધ બોધ્યો નથી. અને એવી જ રીતે કોઈ પણ પ્રકારનું તેણે સ્વાર્થ પણું ચલાવ્યું નથી. ત્યારે એવા ધર્મગુરુઓના આશ્રયથી મુક્તિ શા માટે ન મળે? મળે જ. આ એનો ઉપદેશ મહા શ્રેયસ્કર છે. નાવ પથ્થરને તારે છે તેમ સદ્‌ગુરુ પોતાના શિષ્યને તારી શકે–ઉપદેશીને, તેમાં ખોટું શું?

સુખ અને દુઃખ, જન્મ અને મરણ આદિ સઘળું કર્મને આધીન રહેલું છે. જેમાં જીવ અનાદિ કાળથી કર્મો કર્યે આવે છે. તેનાં ફળ પામતો જાય છે. આ ઉપદેશ પર અનુપમ જ છે.

કેટલાક કહે છે કે ભગવાન તે અપરાધની ક્ષમા કરે તો તે થઈ શકે છે. પરંતુ ના. એ એમની ભૂલ છે. આથી તે પરમાત્મા પણ રાગદ્વેષવાળો ઠરે છે, અને આથી પાલવે તેમ વર્તવાનું કાળે કરીને બને છે. એમ એ સઘળાં દોષનું કારણ પરમેશ્વર બને છે. ત્યારે આ વાત સત્ય કેમ કહેવાય?

જૈનીનો સિદ્ધાંત કર્માનુસાર ફળનો છે તે જ સત્ય છે. આવો જ મત તેના તીર્થંકરોએ પણ દર્શિત કર્યો છે. એમણે પોતાની પ્રશંસા ઇચ્છી નથી, અને જો ઇચ્છે તો તે માનવાળા ઠરે. માટે એણે સત્ય પ્રરૂપ્યું છે.

કીર્તિને બહાને ધર્મવૃદ્ધિ કરી નથી, તેમજ તેમણે કોઈ પણ પ્રકારે પોતાનો સ્વાર્થ ગબડાવ્યો પણ નથી. કર્મ સઘળાને

નડે છે. મને પણ કરેલાં કર્મ મૂકતાં નથી, અને તે ભોગવવાં પડે છે. આવાં વિમળ વચને ભગવાન શ્રી વર્ધમાને કહ્યાં છે. અને તે વર્ણનને આકારે પાછાં દૃષ્ટાંતથી મજબૂત કર્યાં છે.

ઋષભદેવજી ભગવાનને ભરતેશ્વરે પૂછ્યું કે હે ભગવાન! હવે આપણા વંશમાં કોઈ તીર્થંકર થશે? ત્યારે આદિ તીર્થંકર ભગવાને કહ્યું કે હા, આ બહાર બેઠેલા ત્રિદંડી વર્તમાન ચોવીસીમાં ચોવીસમા તીર્થંકર થશે.

આ સાંભળી ભરતેશ્વરજી આનંદ પામ્યા, અને ત્યાંથી વિનયયુક્ત અભિવંદન કરીને ઊઠયા. બહાર આવીને ત્રિદંડીને વંદન કર્યું ત્યારે સૂચવ્યું કે હમણાનું તારું પરાક્રમ જોઈને હું કંઈ વંદન કરતો નથી, પરંતુ તું વર્તમાન ચોવીસીમાં છેલ્લો તીર્થંકર—ભગવાન વર્ધમાનને નામે થવાને છે તે પરાક્રમને લીધે વંદન કરું છું.

આ સાંભળી ત્રિદંડીજીનું મન પ્રફુલ્લિત થયું, અને અહંપદ આવી ગયું કે હું તીર્થંકર થાઉં તેમાં શી આશ્ચર્યતા?

'મારો દાદો કોણ છે? આદ્ય તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવજી.'

'મારો પિતા કોણ છે? છ ખંડના રાજાધિરાજ ચક્રવર્તી ભરતેશ્વર.'

'મારું કુળ કયું છે? ઈક્ષ્વાકુ. ત્યારે હું તીર્થંકર થાઉં

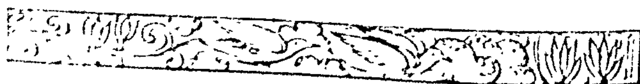

એમાં શું !'

'આમ અભિમાનના આવેશમાં હસ્યા, રમ્યા અને ફૂદકા માર્યા, જેથી સત્તાવીશ શ્રેષ્ઠ, નેષ્ટ ભવ બાંધ્યા. અને એ ભવ ભોગવ્યા પછી વર્તમાન ચોવીસીના છેલ્લા તીર્થંકર ભગવાન મહાવીરસ્વામી થયા.'

જો એમણે કીર્તિ કે સ્વાર્થ ખાતર ધર્મ પ્રવર્તાવ્યો હોત તો એ વાત તે પ્રગટ પણ કરત ? પરંતુ એનો સ્વાર્થ વગરનો ધર્મ તેથી ખરું કહેતાં કેમ અટકે ? જો ભાઈ ! મને પણ કર્મ મૂકતાં નથી. તો તમને કેમ મૂકશે ?

માટે કર્મવાળો આ પણ તેનો સિદ્ધાન્ત ખરો છે. જો એમનો સ્વાર્થી અને કીર્તિને બહાને ભુલાવવાનો ધર્મ હોત તો એ વાત એ પ્રદર્શિત પણ કરત? જેનો સ્વાર્થ હોય તે તો આવી વાત કેવળ ભોંયમાં જ ભંડારે. અને દેખાડે કે, નહીં, નહીં મને કર્મ નડતાં નથી. હું સઘળાને જેમ ચાહું તેમ કરી શકનાર તારણહાર છું. આવો ભપકો ભભકાવત. પરંતુ ભગવાન વર્ધમાન જેવા નિઃસ્વાર્થી અને સત્યાળુને પોતાની જૂઠી પ્રશંસા કહેવા–કરવાનું છાજે જ કેમ ? એવા નિર્વિકારી પરમાત્મા તે જ ખરું બોધે. માટે આ પણ એનો સિદ્ધાંત કોઈ પણ પ્રકારે શંકા કરવા યોગ્ય નથી.

સમ્યગ્‌દૃષ્ટિ

સમ્યગ્‌દૃષ્ટિ એટલે ભલી દૃષ્ટિ. અપક્ષપાતે સારાસારે વિચારવું: તેનું નામ વિવેક દૃષ્ટિ અને વિવેકદૃષ્ટિ એટલે સમ્યગ્‌દૃષ્ટિ. આ એમનું બોધવું તાદૃશ્ય ખરું જ છે. વિવેક-દૃષ્ટિ વિના ખરું ક્યાંથી સૂઝે? અને ખરું સૂઝ્યા વિના ખરું ગ્રહણ પણ ક્યાંથી થાય? માટે સઘળા પ્રકારે સમ્યગ્‌દૃષ્ટિનો-ઉપયોગ કરવો જોઈએ. આ પણ એનું સૂચવન શું ઓછું શ્રેયસ્કર છે?

અહિંસાસહિત આ નવે સિદ્ધાંત, હે પાપી આત્મા! ઘણે સ્થળે જૈન મુનીશ્વરોને ઉપદેશતાં તેં સાંભળ્યા હતા, પરંતુ તે વખતે તને ક્યાં ભલી દૃષ્ટિ જ હતી?

એ એનાં નવે સિદ્ધાંતો કેવા નિર્મળ છે? એમાં તલભાર વંધારો કે જવભાર ઘટાડો નથી. કિંચિત્ એના ધર્મમાં મીનમેખ નથી. એમાં જેટલું કહ્યું છે તેટલું ખરું જ છે. મન, વચન અને કાયાનું દમન કરી આત્માની શાંતિ ઇચ્છો, એ જ એનું સ્થળે સ્થળે બોધવું છે.

એના પ્રત્યેક સિદ્ધાંતો સૃષ્ટિનિયમને સ્વાભાવિક રીતે

અનુસરતા છે. એમનું વિવાહ સંબંધી જે ઉપદેશ આપ્યો છે, તે કેવો અસરકારક છે! એક પત્નીવ્રત પુરુષોએ, અને એક પતિવ્રત સ્ત્રીઓએ તો (સંસાર ન તજી શકાય, અને કામ દહન ન થઈ શકે તો) પાળવું જ. આમાં ઉભય પક્ષે કેટલું ફળ છે! એક તો મુક્તિમાર્ગ અને બીજો સંસાર માર્ગ, એ બન્નેમાં એથી લાભ છે. આખર સંસારનો લાભ એકલો તો જો. એક પત્નીવ્રત (સ્ત્રીને પતિવ્રત) પાળતાં પ્રત્યક્ષમાં પણ તેની સુમનઃકામના ધાર્યા પ્રમાણે પાર પડે છે. કીર્તિકર અને શરીરે પણ આરોગ્યપ્રદ છે. આ પણ સંસારી લાભ.

પરસ્ત્રીગામી કલંકિત થાય છે. ચાંદી, પ્રમેહ અને ક્ષય આદિ રોગ સહન કરવા પડે છે, અને બીજાં અનેક દુરાચરણો વળગે છે. આ સઘળું સંસારમાં પણ દુઃખકારક છે, તો તે મુક્તિમાર્ગમાં શા માટે દુઃખપ્રદ ન હોય? જો, કોઈને પોતાની પુનિત સ્ત્રીથી તેવો રોગ થયો સાંભળ્યો છે? માટે એના સિદ્ધાંતો બન્ને પક્ષે શ્રેયસ્કર છે.

સાચું તો સઘળે સારું જ હોય ને! ઊનું પાણી પીવા સંબંધીનો એનો ઉપદેશ સઘળાઓને છે, અને છેવટ જે તેમ વર્તી ન શકે તેણે પણ ગાળ્યા વગર તો પાણી ન જ પીવું, આ સિદ્ધાંત બન્ને પક્ષે લાભદાયક છે.

પરન્તુ હે દુરાત્મા! તું માત્ર સંસારપક્ષ જ (તારી ટૂંક નજર છે તો) જો. એક તો રોગ થવાનો થોડો જ સંભવ રહે. અણગળ પાણી પીવાથી કેટલી કેટલી જાતના રોગોની ઉત્પન્નતા છે. વાળા, કોગળિયાં આદિ અનેક જાતના રોગોની ઉત્પત્તિ એથી જ છે. જ્યારે અહીં આગળ પવિત્ર રીતે લાભકારક છે, ત્યારે મુક્તિમતમાં શા માટે ન હોય?

આ નવે સિદ્ધાંતોમાં કેટલું ખરું તત્ત્વ રહ્યું છે!

સિદ્ધાંત છે તે એક ઝવેરાતની સેર છે. તેવી નવ સિદ્ધાંતથી બનેલી આ નવસરી માળા જે અંતઃકરણરૂપી કોટમાં પહેરે તે શા માટે દિવ્ય સુખનો ભોક્તા ન થાય? ખરો અને નિઃસ્વાર્થ ધર્મ તો આ એક જ છે.

હે દુરાત્મા! આ કાળો નાગ હવે પાસું ફેરવી તારા પર તાકી રહેવા તૈયાર થયો છે. માટે તું હવે તે ધર્મના 'નવકારસ્તોત્રને' સંભાર. અને હવે પછીના જન્મમાં પણ એ જ ધર્મ માગ.'

આવું જ્યાં મારું મન થઈ ગયું અને "નમો અરિહંતાણં" એ શબ્દ મુખથી કહું છું ત્યાં બીજું કૌતુક થયું. જે ભયંકર નાગ મારો પ્રાણ લેવા માટે પાસું ફેરવતો હતો તે કાળો નાગ ત્યાંથી હળવેથી ખસી જઈ રાફડા તરફ જતો જણાયો. એના મનથી જ એવી ઇચ્છા ઉપજી કે હું હળવે હળવે ખસકી જઉં,

અનુસરતા છે. એમણે શિખામણ આપી જે ઉપદેશ આપ્યા છે, તે કેવો આચરણીય છે! એક પત્નીવ્રત પુરુષોએ, અને એક પતિવ્રત સ્ત્રીઓએ તો (સંસાર ન તજી શકાય, અને કામ દહન ન થઈ શકે તો) પાળવું જ. આમાં ઉભય પક્ષે કેટલું ફળ છે! એક તો મુક્તિમાર્ગ અને બીજો સંસાર માર્ગ, એ બન્નેમાં એથી લાભ છે. આજે સંસારનો લાભ એકલો તો જો. એક પત્નીવ્રત (સ્ત્રીને પતિવ્રત) પાળતાં પ્રત્યક્ષમાં પણ તેની સુમનઃકામના ધાર્યા પ્રમાણે પાર પડે છે. કીર્તિકર અને શરીરે પણ આરોગ્યપ્રદ છે. આ પણ સંસારી લાભ.

પરસ્ત્રીગામી કલંકિત થાય છે. ચાંદી, પ્રમેહ અને ક્ષય આદિ રોગ સહન કરવા પડે છે, અને બીજાં અનેક દુરાચરણો વળગે છે. આ સઘળું સંસારમાં પણ દુઃખકારક છે, તો તે મુક્તિમાર્ગમાં શા માટે દુઃખપ્રદ ન હોય? જો, કોઈને પોતાની પુનિત સ્ત્રીથી તેવો રોગ થયો સાંભળ્યો છે? માટે એના સિદ્ધાંતો બન્ને પક્ષે શ્રેયસ્કર છે.

સાચું તો સઘળે સારું જ હોય ને! ઊનું પાણી પીવા સંબંધીનો એનો ઉપદેશ સઘળાઓને છે, અને છેવટ જે તેમ વર્તી ન શકે તેણે પણ ગાળ્યા વગર તો પાણી ન જ પીવું, આ સિદ્ધાંત બન્ને પક્ષે લાભદાયક છે.

પરન્તુ હે દુરાત્મા! તું માત્ર સંસ્કારપક્ષ જ (તારી ટૂંક નજર છે તો) જો. એક તો રોગ થવાનો થોડો જ સંભવ રહે. અણગળ પાણી પીવાથી કેટલી કેટલી જાતના રોગોની ઉત્પન્નતા છે. વાળા, કોગળિયાં આદિ અનેક જાતના રોગોની ઉત્પત્તિ એથી જ છે. જ્યારે ગળીં આગળ પવિત્ર રીતે લાભકારક છે, ત્યારે મુક્તિમાર્ગમાં શા માટે ન હોય!

આ નવે સિદ્ધાંતોમાં કેટલું બધું તત્ત્વ રહ્યું છે!

સિદ્ધાંત એ તે એક એરશાનની સેર છે. તેવી નવ સિદ્ધાંતથી બનેલી આ નવસરી માળા જે અંતઃકરણરૂપી કોટમાં પહેરે તે શા માટે દિવ્ય સુખનો ભોક્તા ન થાય! ખરો અને નિઃસ્વાર્થ ધર્મ તો આ એક જ છે.

હે દુરાત્મા! આ કાળો નાગ હવે પાછું ફેરવી તારા પર તાકી રહેવા તૈયાર થયો છે. માટે તું હવે તે ધર્મના 'નવકારસ્તોત્રને' સંભાર. અને હવે પછીના જન્મમાં પણ એ જ ધર્મ માગ.'

આવું જ્યાં મારું મન થઈ ગયું અને "નમો અરિહંતાણું" એ શબ્દ મુખથી કહું છું ત્યાં બીજું કૌતુક થયું. જે ભયંકર નાગ મારો પ્રાણ લેવા માટે પાછું ફેરવતો હતો તે કાળો નાગ ત્યાંથી હળવેથી ખસી જઈ રાફડા તરફ જતો જણાયો. એના મનથી જ એવી ઇચ્છા ઉપજી કે હું હળવે હળવે ખસકી જાઉં,

તો પણ મારાથી જેમ બનશે તેમ હું એ ધર્મનું શુદ્ધ આચરણ કરીશ.'

'હે રાજકુમાર! હવે તું હેઠો પગ આનંદથી મૂકી તારી તલવાર મ્યાનમાં નાંખ. જિનશાસનના શૃંગારતિલક રૂપ મહા મુનીશ્વર અહીં આગળના સામા સુંદર બાગમાં બિરાજે છે. માટે તું ત્યાં જા. તેઓના મુખ–કમળનો પવિત્ર ઉપદેશ શ્રવણ કરીને તારો માનવજન્મ કૃતાર્થ કર.'

"હે મહા મુનિરાજ! મણિધરનાં આવાં વચન સાંભળીને હું તો દિંગ થઈ ગયો. શો જૈનધર્મનો પ્રતાપ! હું મોતના પંજામાંથી છટકી ચૂકયો, ત્યારે હું દિંગ થઈ ગયો તો ખરો, પરંતુ તે આશ્ચર્યતાની સાથે અહો! જીવનદાન આપનાર તો એ જ જૈન ધર્મ છે. આ વખતે મારા આનંદનો કશો પાર રહ્યો નહીં. મારું શરીર જ જાણે આખું હર્ષનું બંધાયું હોય તેવું થઈ ગયું, અને તુરત જ તે દયા લાવનાર નાગદેવને હું પ્રણામ કરી અને તલવાર મ્યાન કરી બીજે રસ્તે થઈ આપના પવિત્ર દર્શન કરવા માટે આ તરફ વળ્યો. હવે મને તે ધર્મની ખરી સૂક્ષ્મતાનો બોધ કરો."

'એક નવકાર મંત્રના પ્રતાપથી હું જીવનદાન પામ્યો તો એ આખો ધર્મ પાળતાં શું ન થઈ શકે? હે ભગવાન! હવે મને તે નવસરી માળાનો અનુપમ ઉપદેશ બોધો.'

[શાર્દુલવિક્રીડિત વૃત્ત]

પામ્યો મોદ મુનિ સુણી મન વિષે, વૃત્તાંત રાજા તણો,
પાછું નિજ ચરિત્ર તે વરણવ્યું, ઉત્સાહ રાખી ઘણો;
થાશે ત્યાં મન ભૂપને દૃઢ દયા, ને બોધ જારી થશે,
ત્રીજે ખંડ ખચીત માન સુખદા, આ મોક્ષમાળા વિષે.

ઉત્તમ ગૃહસ્થ

સંસારમાં રહ્યા છતાં પણ ઉત્તમ શ્રાવકો ગૃહાશ્રમથી આત્મસાધનને સાધે છે; તેઓનો ગૃહાશ્રમ પણ વખણાય છે.

તે ઉત્તમ પુરુષ સામાયિક, ક્ષમાપના, ચોવિહાર—પ્રત્યાખ્યાન ઈ૦ યમનિયમને સેવે છે.

પરપત્ની ભણી મા—બહેનની દૃષ્ટિ રાખે છે.

યથાશક્તિ સત્પાત્રે દાન દે છે.

શાંત, મધુરી અને કોમળ ભાષા બોલે છે.

સત્શાસ્ત્રનું મનન કરે છે.

બને ત્યાં સુધી ઉપજીવિકામાં પણ માયા, કપટ ઈ૦ કરતો નથી.

સ્ત્રી, પુત્ર, માત, તાત, મુનિ અને ગુરુ એ સઘળાંને યથાયોગ્ય સન્માન આપે છે.

માબાપને ધર્મનો બોધ આપે છે.

યત્નાથી ઘરની સ્વચ્છતા, રાંધવું, સીંધવું, શયન ઈ. રખાવે છે.

બાર ભાવના

વૈરાગ્યની અને તેવા આત્મહિતૈષી વિષયોની સુદઢતા થવા માટે બાર ભાવના ચિંતવવાનું તત્ત્વજ્ઞાનીઓ કહે છે.

૧. શરીર, વૈભવ, લક્ષ્મી, કુટુંબ, પરિવારાદિક સર્વ વિનાશી છે. જીવનો મૂળ ધર્મ અવિનાશી છે એમ ચિંતવવું તે પહેલી 'અનિત્યભાવના.'

૨. સંસારમાં મરણ સમયે જીવને શરણ રાખનાર કોઈ નથી; માત્ર એક શુભ ધર્મનું જ શરણ સત્ય છે; એમ ચિંતવવું તે બીજી 'અશરણભાવના.'

૩. આ આત્માએ સંસારસમુદ્રમાં પર્યટન કરતાં કરતાં સર્વ ભવ કીધા છે. એ સંસારી જંજીરથી હું ક્યારે છૂટીશ, એ સંસાર મારો નથી, હું મોક્ષમયી છું, એમ ચિંતવવું તે ત્રીજી 'સંસારભાવના.'

૪. આ મારો આત્મા એકલો છે. તે એકલો આવ્યો છે, એકલો જશે; પોતાનાં કરેલાં કર્મ એકલો ભોગવશે; એમ ચિંતવવું તે ચોથી 'એકત્વભાવના.'

૫. આ સંસારમાં કોઈ કોઈનું નથી, એમ ચિંતવવું તે પાંચમી 'અન્યત્વભાવના.'

૬. આ શરીર અપવિત્ર છે, મળ મૂત્રની ખાણ છે, રોગ-જરાને રહેવાનું ધામ છે, એ શરીરથી હું ન્યારો છું, એમ ચિંતવવું તે છઠ્ઠી 'અશુચિભાવના.'

૭ રાગ, દ્વેષ, અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ ઇત્યાદિક સર્વ આસ્રવ છે, એમ ચિંતવવું તે સાતમી 'આસ્રવભાવના.'

૮. જ્ઞાન–ધ્યાનમાં જીવ પ્રવર્તમાન થઈને નવાં કર્મ બાંધે નહી, એવી ચિંતવના કરવી તે આઠમી 'સંવરભાવના.'

૯. જ્ઞાનસહિત ક્રિયા કરવી તે નિર્જરાનું કારણ છે, એમ ચિંતવવું તે નવમી 'નિર્જરાભાવના.'

૧૦. લોકસ્વરૂપનું ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, વિનાશસ્વરૂપ વિચારવું તે દશમી 'લોકસ્વરૂપભાવના.'

૧૧. સંસારમાં ભમતાં આત્માને સમ્યક્જ્ઞાનની પ્રસાદી પ્રાપ્ત થવી દુર્લભ છે, વા સમ્યક્જ્ઞાન પામ્યો, તો ચારિત્ર સર્વ વિરતિ પરિણામરૂપ ધર્મ પામવો દુર્લભ છે, એવી ચિંતવના તે અગિયારમી 'બોધદુર્લભભાવના.'

૧૨. ધર્મના ઉપદેશક તથા શુદ્ધ શાસ્ત્રના બોધક એવા ગુરુ અને એનું શ્રવણ મળવું દુર્લભ છે, એમ ચિંતવવું તે બારમી 'ધર્મદુર્લભભાવના.'

આ બાર ભાવનાઓ મનનપૂર્વક નિરંતર વિચારવાથી સત્પુરુષો ઉત્તમ પદને પામ્યા છે, પામે છે અને પામશે.

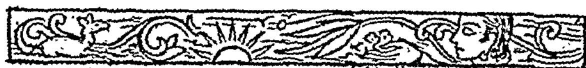

સત્સંગ એ સર્વ સુખનું મૂળ છે, સત્સંગનો લાભ મળ્યો કે તેના પ્રભાવ વડે વાંછિત સિદ્ધિ થઈ જ પડી છે. ગમે તેવા પવિત્ર થવાને માટે સત્સંગ શ્રેષ્ઠ સાધન છે. સત્સંગની એક ઘડી જે લાભ દે છે તે કુસંગનાં એક કોટયાવધિ વર્ષ પણ લાભ ન દઈ શકતાં, અધોગતિમય મહા પાપો કરાવે છે, તેમજ આત્માને મલિન કરે છે.

સત્સંગનો સામાન્ય અર્થ એટલો કે, ઉત્તમનો સહવાસ. જ્યાં સારી હવા નથી આવતી ત્યાં રોગની વૃદ્ધિ થાય છે, તેમ જ્યાં સત્સંગ નથી ત્યાં આત્મરોગ વધે છે. દુર્ગંધથી કંટાળીને જેમ નાકે વસ્ત્ર આડું દઈએ છીએ, તેમ કુસંગથી સહવાસ બંધ કરવાનું અવશ્યનું છે. સંસાર-એ પણ એક પ્રકારનો સંગ છે; અને તે અનંત કુસંગરૂપ તેમજ દુઃખદાયક હોવાથી ત્યાગવા યોગ્ય છે. ગમે તે જાતનો સહવાસ હોય પરંતુ જે વડે આત્મસિદ્ધિ નથી તે સત્સંગ નથી.

આત્માને સત્ય રંગ ચઢાવે તે સત્સંગ. મોક્ષનો માર્ગ

બતાવે તે મૈત્રી. ઉત્તમ શાસ્ત્રમાં નિરંતર એકાગ્ર રહેવું તે પણ સત્સંગ છે. સત્પુરુષોનો સમાગમ એ પણ સત્સંગ છે. મલિન વસ્ત્રને જેમ સાબુ તથા જલ સ્વચ્છ કરે છે, તેમ શાસ્ત્રબોધ અને સત્પુરુષોનો સમાગમ આત્માની મલિનતાને ટાળી શુદ્ધતા આપે છે.

જેનાથી હંમેશનો પરિચય રહી રાગ, રંગ, ગાન, તાન, અને સ્વાદિષ્ટ ભોજન સેવાતાં હોય તે તમને ગમે તેવો પ્રિય હોય તો પણ નિશ્ચય માનજો કે, તે સત્સંગ નથી પણ કુસંગ છે. સત્સંગથી પ્રાપ્ત થયેલું એક વચન અમૂલ્ય લાભ આપે છે.

તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ મુખ્ય બોધ એવો કર્યો છે કે, સર્વ સંગ પરિત્યાગ કરી, અંતરમાં રહેલા સર્વ વિકારથી પણ વિરક્ત રહી એકાંતનું સેવન કરો. તેમાં સત્સંગની સ્તુતિ આવી જાય છે, કેવળ એકાંત તે તો ધ્યાનમાં રહેવું કે યોગાભ્યાસમાં રહેવું તે છે, પરંતુ સમસ્વભાવીનો સમાગમ, જેમાંથી એક જ પ્રકારની વર્તનતાનો પ્રવાહ નીકળે છે, તે ભાવે એક જ રૂપ હોવાથી ઘણાં માણસો છતાં અને પરસ્પરનો સહવાસ છતાં તે એકાંતરૂપ જ છે, અને તેવી એકાંત માત્ર સંતસમાગમમાં રહી છે.

કદાપિ કોઈ એમ વિચારશે કે, વિષયીમંડળ મળે છે ત્યાં સમભાવ હોવાથી એકાંત કાં ન કહેવી? તેનું સમાધાન તત્કાળ

છે કે, તેઓ એક સ્વભાવી હોતા નથી. તેમ પરસ્પર સ્વાર્થબુદ્ધિ અને માયાનું અનુસંધાન હોય છે; અને જ્યાં એ બે કારણથી સમાગમ છે ત્યાં એક સ્વભાવ કે નિર્દોપતા હોતાં નથી. નિર્દોપ અને સમસ્વભાવી સમાગમ તો પરસ્પરથી શાંત મુનીશ્વરોનો છે; તેમજ ધર્મધ્યાનપ્રશસ્ત અલ્પારંભી પુરુષનો પણ કેટલેક અંશે છે. જ્યાં સ્વાર્થ અને માયા કપટ જ છે, ત્યાં સમસ્વભાવતા નથી; અને તે સત્સંગ પણ નથી.

સત્સંગથી જે સુખ, આનંદ મળે છે, તે અતિ સ્તુતિપાત્ર છે. જ્યાં શાસ્ત્રોના સુંદર પ્રશ્નો થાય, જ્યાં ઉત્તમ જ્ઞાન, ધ્યાનની સુકથા થાય, જ્યાં સત્પુરુષોનાં ચરિત્ર પર વિચાર બંધાય, જ્યાં તત્ત્વજ્ઞાનના તરંગની લહરીઓ છૂટે, જ્યાં સરળ સ્વભાવથી સિદ્ધાંતવિચાર ચર્ચાય, જ્યાં મોક્ષજન્ય કથન પર પુષ્કળ વિવેચન થાય એવો સત્સંગ તે મહાદુર્લભ છે.

કોઈ એમ કહે કે, સત્સંગમંડળમાં શું કોઈ માયાવી નહીં હોય? તો તેનું સમાધાન આ છે: જ્યાં માયા અને સ્વાર્થ હોય છે ત્યાં સત્સંગ જ હોતો નથી. રાજહંસની સભાનો કાગ દેખાવે કદાપિ ન કળાય તો અવશ્ય રાગે કળાશે, મૌન રહ્યો તો મુખમુદ્રાએ કળાશે; પણ તે અંધકારમાં જાય નહીં, તેમજ માયાવીઓ સત્સંગમાં સ્વાર્થે જઈને શું કરે? ત્યાં પેટભર્યાની

અમુક વ્યવહાર—પ્રસંગનો કાળ.

તે સિવાયનો તત્સંબંધી કાર્યકાળ.

પૂર્વિત કર્મોદયકાળ.

નિદ્રાકાળ.

જો તારી સ્વતંત્રતા અને તારા ક્રમથી તારા ઉપજીવન–વ્યવહાર સંબંધી સંતોષિત હોય તો ઉચિત પ્રકારે તારે વ્યવહાર પ્રવર્તાવવો.

તેની એથી બીજા ગમે તે કારણથી સંતોષિત વૃત્તિ ન રહેતી હોય તો તારે તેના કહ્યા પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરી તે પ્રસંગ પૂરો કરવો. અર્થાત્ પ્રસંગની પૂર્ણાહુતિ સુધી એમ કરવામાં તારે વિષમ થવું નહીં.

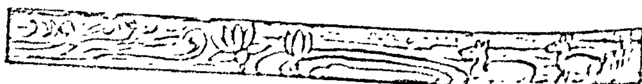
તારા ક્રમથી તેઓનું સારું થાય તેમ કરવાનું સાવધાનપણું તારે રાખવું.

[મુંબઈ: ફાગણ ૧૯૪૬]

(૫)

ગયેલી એક પળ પણ પાછી મળતી નથી, અને તે અમૂલ્ય છે, તો પછી આખી આયુષ્યસ્થિતિ ?

એક પળનો હીન ઉપયોગ તે એક અમૂલ્ય કૌસ્તુભ

ખોવા કરતાં પણ વિશેષ હાનિકારક છે, તો તેવી સાઠ પળની એક ઘડીનો હીન ઉપયોગ કરવાથી કેટલી હાનિ થવી જોઈએ ?

એમ જ એક દિન, એક પક્ષ, એક માસ, એક વર્ષ અને અનુક્રમે આખી આયુષ્ય સ્થિતિનો હીન ઉપયોગ એ કેટલી હાનિ અને કેટલાં અશ્રેયનું કારણ થાય એ વિચાર શુક્લ હૃદયથી તરત આવી શકશે.

સુખ અને આનંદ એ સર્વ પ્રાણી, સર્વ જીવ, સર્વ સત્ત્વ અને સર્વ જંતુને નિરંતર પ્રિય છે, છતાં દુઃખ અને આનંદ ભોગવે છે એનું શું કારણ હોવું જોઈએ ? અજ્ઞાન અને તે વડે જિંદગીનો હીન ઉપયોગ. હીન ઉપયોગ થતો અટકાવવાને પ્રત્યેક પ્રાણીની ઇચ્છા હોવી જોઈએ, પરંતુ કયા સાધન વડે ?

[મુંબઈ: આસો, ૧૯૫૨]

(૬)

જ્ઞાનીઓએ મનુષ્યપણું ચિંતામણિરત્ન તુલ્ય કહ્યું છે, તે વિચારો તો પ્રત્યક્ષ જણાય તેવું છે. વિશેષ વિચારતાં તો તે મનુષ્યપણાનો એક સમય પણ ચિંતામણિરત્નથી પરમ માહાત્મ્યવાન અને મૂલ્યવાન દેખાય છે અને જો દેહાર્થમાં જ તે મનુષ્યપણું વ્યતીત થયું તો તો એક ફૂટી બદામની કિંમતનું નથી, એમ નિઃસંદેહ દેખાય છે.

[વવાણિયા : કારતક વદ ૨ રવિ ૧૯૫૩]

(૭)

ચક્રવર્તીની સમસ્ત સંપત્તિ કરતાં પણ જેનો એક સમય માત્ર પણ વિશેષ મૂલ્યવાન છે, એવો આ મનુષ્યદેહ અને પરમાર્થને અનુકૂળ એવા યોગ સંપ્રાપ્ત છતાં જો જન્મમરણથી રહિત એવા પરમપદનું ધ્યાન રહ્યું નહીં તો આ મનુષ્યત્વને અધિષ્ઠિત એવા આત્માને અનંતવાર ધિક્કાર હો!

જેમણે પ્રમાદનો જય કર્યો તેમણે પરમ પદનો જય કર્યો.

[વવાણિયા : જ્યેષ્ઠ વદિ ૦)) બુધ ૧૯૫૬]

આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્ર

ૐ

શ્રી સદ્ગુરુચરણાય નમઃ

સ્વરૂપ સમજ્યા વિના, પામ્યો દુઃખ અનંત;
મજાવ્યું તે પદ નમું, શ્રી સદ્ગુરુ ભગવંત. ૧

ર્તમાન આ કાળમાં, મોક્ષમાર્ગ બહુ લોપ;
ચારવા આત્માર્થીને, ભાખ્યો અત્ર અગોપ્ય. ૨

ઈ ક્રિયાજડ થઈ રહ્યા, શુષ્ક જ્ઞાનમાં કોઈ;
ને મારગ મોક્ષનો, કરુણા ઉપજે જોઈ. ૩

હ્ય ક્રિયામાં રાચતા, અંતરભેદ ન કાંઈ;
નમાર્ગ નિષેધતા, તેહ ક્રિયાજડ આંહિ. ૪

ધ મોક્ષ છે કલ્પના, ભાખે વાણી માંહિ;
ર્તે મોહાવેશમાં, શુષ્કજ્ઞાની તે આંહિ. ૫

રાગ્યાદિ સફળ તો, જો સહ આતમજ્ઞાન;
મજ આતમજ્ઞાનની, પ્રાપ્તિતણાં નિદાન. ૬

ત્યાગ–વિરાગ ન ચિત્તમાં, થાય ન તેને જ્ઞાન;
અટકે ત્યાગ વિરાગમાં, તો ભૂલે નિજ ભાન. ૭

જ્યાં જ્યાં જે જે યોગ્ય છે, તહાં સમજવું તેહ;
ત્યાં ત્યાં તે તે આચરે, આત્માર્થી જન એહ. ૮

સેવે સદ્‌ગુરુ ચરણને, ત્યાગી દઈ નિજ પક્ષ;
પામે તે પરમાર્થને, નિજપદનો લે લક્ષ. ૯

આત્મજ્ઞાન સમદર્શિતા, વિચરે ઉદયપ્રયોગ;
અપૂર્વવાણી પરમશ્રુત, સદ્‌ગુરુ લક્ષણ યોગ્ય. ૧૦

પ્રત્યક્ષ સદ્‌ગુરુ સમ નહીં, પરોક્ષ જિન ઉપકાર;
એવો લક્ષ થયા વિના, ઊગે ન આત્મવિચાર. ૧૧

સદ્‌ગુરુના ઉપદેશવણ, સમજાય ન જિનરૂપ;
સમજ્યાવણ ઉપકાર શો, સમજ્યે જિનસ્વરૂપ. ૧૨

આત્માદિ અસ્તિત્વનાં, જેહ નિરૂપક શાસ્ત્ર;
પ્રત્યક્ષ સદ્‌ગુરુ યોગ નહીં, ત્યાં આધાર સુપાત્ર. ૧૩

અથવા સદ્‌ગુરુએ કહ્યાં, જે અવગાહન કાજ;
તે તે નિત્ય વિચારવાં, કરી મતાંતર ત્યાજ. ૧૪

રોકે જીવન સ્વછંદ તો, પામે અવશ્ય મોક્ષ;
પામ્યા એમ અનંત છે, ભાખ્યું જિન નિર્દોષ. ૧૫

પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુ યોગથી, સ્વચ્છંદ તે રોકાય;
અન્ય ઉપાય કર્યા થકી, પ્રાયે બમણો થાય. ૧૬
સ્વચ્છંદ, મત આગ્રહ તજી, વર્તે સદ્ગુરુલક્ષ;
સમકિત તેને ભાખિયું, કારણ ગણી પ્રત્યક્ષ. ૧૭
માનાદિક શત્રુ મહા, નિજ છંદે ન મરાય;
જાતાં સદ્ગુરુ શરણમાં, અલ્પ પ્રયાસે જાય. ૧૮
જે સદ્ગુરુ ઉપદેશથી, પામ્યો કેવળજ્ઞાન;
ગુરુ રહ્યા છદ્મસ્થ પણ, વિનય કરે ભગવાન. ૧૯
એવો માર્ગ વિનય તણો, ભાખ્યો શ્રી વીતરાગ;
મૂળ હેતુ એ માર્ગનો, સમજે કોઈ સુભાગ્ય. ૨૦
અસદ્ગુરુ એ વિનયનો, લાભ લહે જો કાંઈ;
મહામોહનીય કર્મથી, બૂડે ભવજળ માંહી. ૨૧
હોય મુમુક્ષુ જીવ તે, સમજે એહ વિચાર;
હોય મતાર્થી જીવ તે, અવળો લે નિર્ધાર. ૨૨
હોય મતાર્થી તેહને, થાય ન આતમલક્ષ;
તેહ મતાર્થી લક્ષણો, અહીં કહ્યાં નિર્પક્ષ. ૨૩

મતાર્થી લક્ષણ

બાહ્યત્યાગ પણ જ્ઞાન નહિ, તે માને ગુરુ સત્ય;
અથવા નિજકુળધર્મના, તે ગુરુમાં જ મમત્વ. ૨૪

જે જિન દેહ પ્રમાણ ને, સમવસરણાદિ સિદ્ધિ;
વર્ણન સમજે જિનનું, રોકી રહે નિજબુદ્ધિ. ૨૫

પ્રત્યક્ષ સદ્‌ગુરુ યોગમાં, વર્તે દૃષ્ટિ વિમુખ;
અસદ્‌ગુરુને દૃઢ કરે, નિજ માનાર્થે મુખ્ય. ૨૬

દેવાદિ ગતિ ભંગમાં, જે સમજે શ્રુતજ્ઞાન;
માને નિજ મત વેષનો, આગ્રહ મુક્તિનિદાન. ૨૭

લહ્યું સ્વરૂપ ન વૃત્તિનું, ગ્રહ્યું વ્રત અભિમાન;
ગ્રહે નહીં પરમાર્થને, લેવા લૌકિક માન. ૨૮

અથવા નિશ્ચય નય ગ્રહે, માત્ર શબ્દની માંય;
લોપે સદ્‌વ્યવહારને, સાધન રહિત થાય. ૨૯

જ્ઞાનદશા પામે નહીં, સાધનદશા ન કાંઈ;
પામે તેનો સંગ જે, તે બૂડે ભવમાંહિ. ૩૦

એ પણ જીવ મતાર્થમાં, નિજમાનાદિ કાજ;
પામે નહીં પરમાર્થને, અન અધિકારીમાંજ. ૩૧

નહિ કષાય ઉપશાંતતા, નહીં અંતર વૈરાગ્ય;
સરળપણું ન મધ્યસ્થતા, એ મતાર્થી દુર્ભાગ્ય. ૩૨

લક્ષણ કહ્યાં મતાર્થીનાં, મતાર્થ જાવા કાજ;
હવે કહું આત્માર્થીનાં, આત્મ-અર્થ સુખસાજ. ૩૩

આત્મજ્ઞાન ત્યાં મુનિપણું, તે સાચા ગુરુ હોય;
બાકી કુળગુરુ કલ્પના, આત્માર્થી નહિ જોય. ૩૪
પ્રત્યક્ષ સદ્‌ગુરુ પ્રાપ્તિનો, ગણે પરમ ઉપકાર;
ત્રણે યોગ એકત્વથી, વર્ત્તે આજ્ઞાધાર. ૩૫
એક હોય ત્રણ કાળમાં, પરમારથનો પંથ;
પ્રેરે તે પરમાર્થને, તે વ્યવહાર સમંત. ૩૬
એમ વિચારી અંતરે, શોધે સદ્‌ગુરુયોગ;
કામ એક આત્માર્થનું, બીજો નહિ મનરોગ. ૩૭
કષાયની ઉપશાંતતા, માત્ર મોક્ષ અભિલાષ;
ભવે ખેદ, પ્રાણીદયા, ત્યાં આત્માર્થનિવાસ. ૩૮
દશા ન એવી જ્યાંસુધી, જીવ લહે નહિ જોગ;
મોક્ષમાર્ગ પામે નહીં, મટે ન અંતરરોગ. ૩૯
આવે જ્યાં એવી દશા, સદ્‌ગુરુબોધ સુહાય;
તે બોધે સુવિચારણા, ત્યાં પ્રગટે સુખદાય. ૪૦
જ્યાં પ્રગટે સુવિચારણા, ત્યાં પ્રગટે નિજ જ્ઞાન;
જે જ્ઞાને ક્ષય મોહ થઈ, પામે પદ નિર્વાણ. ૪૧
ઉપજે તે સુવિચારણા, મોક્ષમાર્ગ સમજાય;
ગુરુશિષ્ય સંવાદથી, ભાખું ષટ્‌પદ આંહિ. ૪૨

ષટ્પદનામકથન

'આત્મા છે,' તે 'નિત્ય છે,' 'છે કર્તા નિજકર્મ';
'છે ભોક્તા,' વળી 'મોક્ષ છે,' 'મોક્ષ ઉપાય સુધર્મ'. ૪૩
ષટ્સ્થાનક સંક્ષેપમાં, ષટ્દર્શન પણ તેહ;
સમજાવા પરમાર્થને, કહ્યાં જ્ઞાનીએ એહ. ૪૪

૧. શંકા–શિષ્ય ઉવાચ :

(આત્માના હોવાપણારૂપ પ્રથમ સ્થાનકની શિષ્ય શંકા કહે છે–)

નથી દૃષ્ટિમાં આવતો, નથી જણાતું રૂપ;
બીજો પણ અનુભવ નહીં, તેથી ન જીવસ્વરૂપ. ૪૫
અથવા દેહ જ આતમા, અથવા ઈન્દ્રિય પ્રાણ;
મિથ્યા જૂદો માનવો, નહીં જૂદું એંધાણ. ૪૬
વળી જો આત્મા હોય તો, જણાય તે નહિ કેમ!
જણાય જો તે હોય તો, ઘટ પટ આદિ જેમ. ૪૭
માટે છે નહિ આતમા, મિથ્યા મોક્ષ ઉપાય;
એ અંતર શંકા તણો, સમજાવો સદુપાય. ૪૮

૧. સમાધાન—સદ્ગુરુ ઉવાચ :

('આત્મા છે' એમ સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે—)

ભાસ્યો દેહાધ્યાસથી, આત્મા દેહસમાન;
પણ તે બન્ને ભિન્ન છે, પ્રગટ લક્ષણે ભાન. ૪૯

યો દેહાધ્યાસથી, આત્મા દેહસમાન;
તે બન્ને ભિન્ન છે, જેમ અસિ ને મ્યાન. ૫૦

દ્રષ્ટા છે દૃષ્ટિનો, જે જાણે છે રૂપ;
ાધ્ય અનુભવ જે રહે, તે છે જીવસ્વરૂપ. ૫૧

ઇન્દ્રિય પ્રત્યેકને, નિજ નિજ વિષયનું જ્ઞાન;
ઇન્દ્રીના વિષયનું, પણ આત્માને ભાન. ૫૨

ન જાણે તેહને, જાણે ન ઇન્દ્રી પ્રાણ;
માની સત્તા વડે, તેહ પ્રવર્તે જાણ. ૫૩

અવસ્થાને વિષે, ન્યારો સદા જણાય;
રૂપ ચૈતન્યમય, એ એંધાણ સદાય. ૫૪

પટ આદિ જાણ તું, તેથી તેને માન,
નાર તે માન નહિ, કહીએ કેવું જ્ઞાન? ૫૫

બુદ્ધિ કૃશ દેહમાં, સ્થૂળ દેહ મતિ અલ્પ;
હોય જો આતમા, ઘટે ન આમ વિકલ્પ. ૫૬

ચેતનનો ભિન્ન છે, કેવળ પ્રગટ સ્વભાવ;
પણું પામે નહીં, ત્રણે કાળ દ્વય ભાવ. ૫૭

માની શંકા કરે, આત્મા પોતે આપ;
નો કરનાર તે, અચરજ એહ અમાપ. ૫૮

૨. શંકા-શિષ્ય ઉવાચ :

(આત્મા નિત્ય નથી એમ શિષ્ય કહે છે—)

આત્માના અસ્તિત્વના, આપે કહ્યા પ્રકાર;
સંભવ તેનો થાય છે, અંતર કર્યે વિચાર. ૫૯

બીજી શંકા થાય ત્યાં, આત્મા નહીં અવિનાશ;
દેહ-યોગથી ઉપજે, દેહ-વિયોગે નાશ. ૬૦

અથવા વસ્તુ ક્ષણિક છે, ક્ષણે ક્ષણે પલટાય;
એ અનુભવથી પણ નહીં, આત્મા નિત્ય જણાય. ૬૧

૨. સમાધાન—સદ્‌ગુરુ ઉવાચ :

(આત્મા નિત્ય છે એમ સદ્‌ગુરુ સમાધાન કરે છે—)

દેહ માત્ર સંયોગ છે, વળી જડ, રૂપી, દશ્ય;
ચેતનનાં ઉત્પત્તિ, લય, કોના અનુભવ વશ્ય? ૬૨

જેના અનુભવ વશ્ય એ, ઉત્પન્ન-લયનું જ્ઞાન;
તે તેથી જૂદા વિના, થાય ન કેમે ભાન. ૬૩

જે સંયોગો દેખીએ, તે તે અનુભવ દશ્ય;
ઉપજે નહીં સંયોગથી, આત્મા નિત્ય પ્રત્યક્ષ. ૬૪

જડથી ચેતન ઉપજે, ચેતનથી જડ થાય;
એવો અનુભવ કોઈને, ક્યારે કદી ન થાય. ૬૫

કોઈ સંયોગોથી નહીં, જેની ઉત્પત્તિ થાય;
નાશ ન તેનો કોઈમાં, તેથી 'નિત્ય' સદાય. ૬૬

ક્રોધાદિ તરતમ્યતા, સર્પાદિકની માંય;
પૂર્વજન્મ સંસ્કાર તે, જીવ નિત્યતા ત્યાંય. ૬૭

આત્મા દ્રવ્યે નિત્ય છે, પર્યાયે પલટાય;
બાળાદિ વય ત્રણ્યનું, જ્ઞાન એકને થાય. ૬૮

અથવા જ્ઞાન ક્ષણિકનું; જે જાણી વદનાર;
વદનારો તે ક્ષણિક નહિ, કર અનુભવ નિર્ધાર. ૬૯

ક્યારે કોઈ વસ્તુનો, કેવળ હોય ન નાશ;
ચેતન પામે નાશ તો, કેમાં ભળે તપાસ. ૭૦

૩. શંકા—શિષ્ય ઉવાચ :

(આત્મા કર્મનો કર્તા નથી એમ શિષ્ય કહે છે—)

કર્તા જીવ ન કર્મનો, કર્મજ કર્તા કર્મ;
અથવા સહજ સ્વભાવ કાં, કર્મ જીવનો ધર્મ. ૭૧

આત્મા સદા અસંગ ને, કરે પ્રકૃતિ—બંધ;
અથવા ઈશ્વર—પ્રેરણા, તેથી જીવ અબંધ. ૭૨

માટે મોક્ષ ઉપાયનો, કોઈ ન હેતુ જણાય;
કર્મતણું કર્તાપણું, કાં નહિં, કાં નહિં જાય. ૭૩

૩. સમાધાન—સદ્‌ગુરુ ઉવાચ :

(કર્મનું કર્તાપણું આત્માને જે પ્રકારે છે
તે પ્રકારે સદ્‌ગુરુ સમાધાન કરે છે—)

હોય ન ચેતન પ્રેરણા, કોણ ગ્રહે તો કર્મ ?
જડસ્વભાવ નહીં પ્રેરણા, જુઓ વિચારી ધર્મ. ૭૪
જો ચેતન કરતું નથી, થતાં નથી તો કર્મ;
તેથી સહજ સ્વભાવ નહિ, તેમજ નહિ જીવધર્મ. ૭૫
કેવળ હોત અસંગ જો, ભાસત તને ન કેમ ?
અસંગ છે પરમાર્થથી, પણ નિજભાને તેમ. ૭૬
કર્તા ઈશ્વર કોઈ નહિ, ઈશ્વર શુદ્ધ સ્વભાવ;
અથવા પ્રેરક તે ગણ્યે, ઈશ્વર દોષ પ્રભાવ. ૭૭
ચેતન જો નિજ ભાનમાં, કર્તા આપ સ્વભાવ;
વર્તે નહિ નિજ ભાનમાં, કર્તા કર્મ-પ્રભાવ. ૭૮

૪. શંકા-શિષ્ય ઉવાચ :

(તે કર્મનું ભોક્તાપણું જીવને નહીં હોય ? એમ શિષ્ય કહે છે-)

જીવ કર્મકર્તા કહો, પણ ભોક્તા નહિ સોય,
શું સમજે જડ કર્મ કે, ફળ પરિણામી હોય. ૭૯
ફળદાતા ઈશ્વર ગણ્યે, ભોક્તાપણું સધાય;
એમ કહે ઈશ્વરતણું, ઈશ્વરપણું જ જાય. ૮૦

ઈશ્વર સિદ્ધ થયા વિના, જગત્ નિયમ નહિ હોય;
પછી શુભાશુભ કર્મનાં, ભોગ્યસ્થાન નહિ હોય. ૮૧

૪. સમાધાન—સદ્‌ગુરુ ઉવાચ :

(જીવને પોતાંના કરેલાં કર્મનું ભોક્તાપણું છે,
એમ સદ્‌ગુરુ સમાધાન કરે છે—)

ભાવકર્મ નિજકલ્પના, માટે ચેતનરૂપ;
જીવવીર્યની સ્ફુરણા ગ્રહણ કરે જડધૂપ. ૮૨
ઝેર સુધા સમજે નહીં, જીવ ખાય ફળ થાય;
એમ શુભાશુભ કર્મનું, ભોક્તાપણું જણાય. ૮૩
એક રાંક ને એક નૃપ, એ આદિ જે ભેદ;
કારણ વિના ન કાર્ય તે, તેજ શુભાશુભ વેદ્ય. ૮૪
ફળદાતા ઈશ્વરતણી, એમાં નથી જરૂર;
કર્મ સ્વભાવે પરિણમે, થાય ભોગથી દૂર. ૮૫
તે તે ભોગ્ય વિશેષના, સ્થાનક દ્રવ્ય સ્વભાવ;
ગહન વાત છે શિષ્ય આ, કહી સંક્ષેપે સાવ. ૮૬

૫. શંકા–શિષ્ય ઉવાચ :

(જીવનો તે કર્મથી મોક્ષ નથી, એમ શિષ્ય કહે છે—)

કર્તા ભોક્તા જીવ હો, પણ તેનો નહિ મોક્ષ,
વીત્યો કાળ અનંત પણ, વર્તમાન છે દોષ. ૮૭

શુભ કરે ફળ ભોગવે, દેવાદિ ગતિ માંય;
અશુભ કરે નરકાદિ ફળ, કર્મ રહિત ન ક્યાંય. ૮૮

૫. સમાધાન—સદ્ગુરુ ઉવાચ:

(તે કર્મોથી જીવનો મોક્ષ થઈ શકે છે,
એમ સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે—)

જેમ શુભાશુભ કર્મપદ, જાણ્યાં સફળ પ્રમાણ;
તેમ નિવૃત્તિ સફળતા, માટે મોક્ષ સુજાણ. ૮૯
વીત્યો કાળ અનંત તે, કર્મ શુભાશુભ ભાવ;
તેહ શુભાશુભ છેદતાં, ઊપજે મોક્ષસ્વભાવ. ૯૦
દેહાદિક સંયોગનો, આત્યંતિક વિયોગ;
સિદ્ધ મોક્ષ શાશ્વતપદે, નિજ અનંત સુખભોગ. ૯૧

૬. શંકા—શિષ્ય ઉવાચ:

(મોક્ષનો ઉપાય નથી, એમ શિષ્ય કહે છે—)

હોય કદાપિ મોક્ષપદ, નહિ અવિરોધ ઉપાય;
કર્મો કાળ અનંતનાં, શાથી છેદ્યાં જાય? ૯૨
અથવા મત દર્શન ઘણાં, કહે ઉપાય અનેક;
તેમાં મત સાચો કયો, બને ન એહ વિવેક. ૯૩
કઈ જાતિમાં મોક્ષ છે, કયા વેષમાં મોક્ષ;
એનો નિશ્ચય ના બને, ઘણા ભેદ એ દોષ. ૯૪

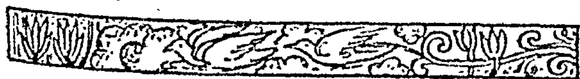

તેથી એમ જણાય છે, મળે ન મોક્ષ ઉપાય,
જીવાદિ જાણ્યા તણો, શો ઉપકાર જ થાય? ૯૫
પાંચે ઉત્તરથી થયું, સમાધાન સર્વાંગ;
સમજું મોક્ષ ઉપાય તો, ઉદય ઉદય સદ્ભાગ્ય. ૯૬

૬. સમાધાન—સદ્ગુરુ ઉવાચ :

(મોક્ષનો ઉપાય છે, એમ સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે—)

પાંચે ઉત્તરની થઈ, આત્મા વિષે પ્રતીત;
થાશે મોક્ષોપાયની, સહજ પ્રતીત એ રીત. ૯૭
કર્મભાવ અજ્ઞાન છે, મોક્ષભાવ નિજવાસ;
અંધકાર અજ્ઞાનસમ, નાશે જ્ઞાનપ્રકાશ. ૯૮
જે જે કારણ બંધનાં, તેહ બંધનો પંથ;
તે કારણ છેદક દશા, મોક્ષપંથ ભવઅંત. ૯૯
રાગ, દ્વેષ, અજ્ઞાન એ, મુખ્ય કર્મની ગ્રંથ;
થાય નિવૃત્તિ જેહથી, તેજ મોક્ષનો પંથ. ૧૦૦
આત્મા સત્ ચૈતન્યમય, સર્વાભાસ રહિત;
જેથી કેવળ પામીએ, મોક્ષપંથ તે રીત. ૧૦૧
કર્મ અનંત પ્રકારનાં, તેમાં મુખ્યે આઠ;
તેમાં મુખ્યે મોહનીય, હણાય તે કહું પાઠ. ૧૦૨
કર્મ મોહનીય ભેદ બે, દર્શન ચારિત્ર નામ;
હણે બોધ વીતરાગતા, અચૂક ઉપાય આમ. ૧૦૩

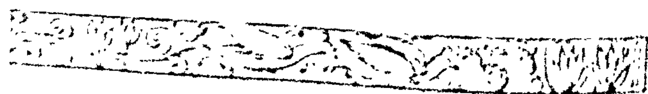
શુભ કરે ફળ ભોગવે, દેવાદિ ગતિ માંય;
અશુભ કરે નરકાદિ ફળ, કર્મ રહિત ન ક્યાંય. ૮૮

૫. સમાધાન—સદ્દ્ગુરુ ઉવાચ:
(તે કર્મથી જીવનો મોક્ષ થઈ શકે છે,
એમ સદ્દ્ગુરુ સમાધાન કરે છે—)

જેમ શુભાશુભ કર્મપદ, જાણ્યાં સફળ પ્રમાણ;
તેમ નિવૃત્તિ સફળતા, માટે મોક્ષ સુજાણ. ૮૯
વીત્યો કાળ અનંત તે, કર્મ શુભાશુભ ભાવ;
તેહ શુભાશુભ છેદતાં, ઉપજે મોક્ષસ્વભાવ. ૯૦
દેહાદિક સંયોગનો, આત્યંતિક વિયોગ;
સિદ્ધ મોક્ષ શાશ્વતપદે, નિજ અનંત સુખભોગ. ૯૧

૬. શંકા–શિષ્ય ઉવાચ:
(મોક્ષનો ઉપાય નથી, એમ શિષ્ય કહે છે—)

હોય કદાપિ મોક્ષપદ, નહિ અવિરોધ ઉપાય;
કર્મો કાળ અનંતનાં, શાથી છેદ્યાં જાય? ૯૨
અથવા મત દર્શન ઘણાં, કહે ઉપાય અનેક;
તેમાં મત સાચો કયો, બને ન એહ વિવેક. ૯૩
કઈ જાતિમાં મોક્ષ છે, કયા વેષમાં મોક્ષ;
એનો નિશ્ચય ના બને, ઘણા ભેદ એ દોષ. ૯૪

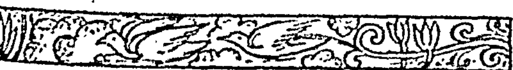

એમ જણાય છે, મળે ન મોક્ષ ઉપાય,
ાદિ જાણ્યા તણો, શો ઉપકાર જ થાય? ૯૫
ઉત્તરથી થયું, સમાધાન સર્વાંગ;
જું મોક્ષ ઉપાય તો, ઉદય ઉદય સદ્‌ભાગ્ય. ૯૬

૬. સમાધાન—સદ્‌ગુરુ ઉવાચ:

ા ઉપાય છે, એમ સદ્‌ગુરુ સમાધાન કરે છે—)

ઉત્તરની થઈ, આત્મા વિષે પ્રતીત;
મોક્ષોપાયની, સહજ પ્રતીત એ રીત. ૯૭
ભાવ અજ્ઞાન છે, મોક્ષભાવ નિજવાસ;
ધકાર અજ્ઞાનસમ, નાશે જ્ઞાનપ્રકાશ. ૯૮
જે કારણ બંધનાં, તેહ બંધનો પંથ;
કારણ છેદક દશા, મોક્ષપંથ ભવઅંત. ૯૯
, દ્વેષ, અજ્ઞાન એ, મુખ્ય કર્મની ગ્રંથ;
ા નિવૃત્તિ જેહથી, તેજ મોક્ષનો પંથ. ૧૦૦
ત્મા સત્ ચૈતન્યમય, સર્વાભાસ રહિત;
ી કેવળ પામીએ, મોક્ષપંથ તે રીત. ૧૦૧
અનંત પ્રકારનાં, તેમાં મુખ્યે આઠ;
ાં મુખ્યે મોહનીય, હણાય તે કહું પાઠ. ૧૦૨
મોહનીય ભેદ બે, દર્શન ચારિત્ર નામ;
બોધ વીતરાગતા, અચૂક ઉપાય આમ. ૧૦૩

કર્મબંધ ક્રોધાદિથી, હણે ક્ષમાદિક તેહ;
પ્રત્યક્ષ અનુભવ સર્વને, એમાં શો સંદેહ? ૧૦
છોડી મત દર્શન તણો, આગ્રહ તેમ વિકલ્પ;
કહ્યો માર્ગ આ સાધશે, જન્મ તેહના અલ્પ. ૧૦
ષટ્પદનાં ષટ્પ્રશ્ન તેં, પૂછ્યા કરી વિચાર;
તે પદની સર્વાંગતા, મોક્ષમાર્ગ નિરધાર. ૧૦
જાતિ વેષનો ભેદ નહિ, કહ્યો માર્ગ જો હોય;
સાધે તે મુક્તિ લહે, એમાં ભેદ ન કોય. ૧૦
કષાયની ઉપશાંતતા, માત્ર મોક્ષ અભિલાષ;
ભવે ખેદ, અંતર દયા, તે કહીએ જિજ્ઞાસ. ૧૦
તે જિજ્ઞાસુ જીવને, થાય સદ્ગુરુબોધ;
તો પામે સમકિતને, વર્ત્તે અંતરશોધ. ૧૦
મત દર્શન આગ્રહ તજી, વર્ત્તે સદ્ગુરુલક્ષ;
લહે શુદ્ધ સમકિત તે, જેમાં ભેદ ન પક્ષ. ૧૧
વર્તે નિજ સ્વભાવનો, અનુભવ લક્ષ પ્રતીત;
વૃત્તિ વહે નિજભાવમાં, પરમાર્થે સમકીત. ૧૧
વર્ધમાન સમકીત થઈ, ટાળે મિથ્યાભાસ;
ઉદય થાય ચારિત્રનો, વીતરાગપદ વાસ. ૧૧૨
કેવળ નિજસ્વભાવનું, અખંડ વર્તે જ્ઞાન;
કહીએ કેવળ જ્ઞાન તે, દેહ છતાં નિર્વાણ. ૧૧૩

કોટિ વર્ષનું સ્વપ્ન પણ, જાગ્રત થતાં સમાય;
તેમ વિભાવ અનાદિનો, જ્ઞાન થતાં દૂર થાય. ૧૧૪
છૂટે દેહાધ્યાસ તો, નહિ કર્તા તું કર્મ;
નહિ ભોક્તા તું તેહનો, એજ ધર્મનો મર્મ. ૧૧૫
એજ ધર્મથી મોક્ષ છે, તું છો મોક્ષસ્વરૂપ;
અનંત દર્શન જ્ઞાન તું, અવ્યાબાધ સ્વરૂપ. ૧૧૬
શુદ્ધ, બુદ્ધ, ચૈતન્યઘન, સ્વયંજ્યોતિ સુખધામ;
બીજું કહીએ કેટલું! કર વિચાર તો પામ. ૧૧૭
નિશ્ચય સર્વે જ્ઞાનીનો, આવી અત્ર શમાય;
ધરી મૌનતા એમ કહી, સહજ સમાધીમાંય. ૧૧૮

શિષ્ય બોધબીજપ્રાપ્તિ કથન

સદ્‌ગુરુના ઉપદેશથી, આવ્યું અપૂર્વ ભાન;
નિજપદ નિજમાંહી લહ્યું, દૂર થયું અજ્ઞાન. ૧૧૯
ભાસ્યું નિજસ્વરૂપ તે, શુદ્ધ ચેતનારૂપ;
અજર, અમર, અવિનાશી ને, દેહાતીત સ્વરૂપ. ૧૨૦
કર્તા ભોક્તા કર્મનો, વિભાવ વર્તે જ્યાંય;
વૃત્તિ વહી નિજભાવમાં, થયો અકર્તા ત્યાંય. ૧૨૧
અથવા નિજપરિણામ જે, શુદ્ધ ચેતનારૂપ;
કર્તા ભોક્તા તેહનો, નિર્વિકલ્પસ્વરૂપ. ૧૨૨
મોક્ષ કહ્યો નિજશુદ્ધતા, તે પામે તે પંથ;

સમજાવ્યો સંક્ષેપમાં, સકળ માર્ગ નિર્ગ્રંથ. ૧૨૩

અહો! અહો! શ્રી સદ્ગુરુ, કરુણાસિંધુ અપાર;
આ પામર પર પ્રભુ કર્યો, અહો! અહો! ઉપકાર. ૧૨૪

શું પ્રભુચરણ કને ધરું, આત્માથી સૌ હીન;
તે તો પ્રભુએ આપિયો, વર્તું ચરણાધીન. ૧૨૫

આ દેહાદિ આજથી, વર્તો પ્રભુ આધીન;
દાસ, દાસ, હું દાસ છું, તેહ પ્રભુનો દીન. ૧૨૬

ષટ્ સ્થાનક સમજાવીને, ભિન્ન બતાવ્યો આપ;
મ્યાન થકી તરવારવત્, એ ઉપકાર અમાપ. ૧૨૭

ઉપસંહાર

દર્શન ષટે શમાય છે, આ ષટ્ સ્થાનક માંહિ;
વિચારતાં વિસ્તારથી, સંશય રહે ન કાંઈ. ૧૨૮

આત્મભ્રાંતિ સમ રોગ નહિ, સદ્ગુરુ વૈદ્ય સુજાણ;
ગુરુઆજ્ઞા સમ પથ્ય નહિ, ઔષધ વિચાર ધ્યાન. ૧૨૯

જો ઇચ્છો પરમાર્થ તો, કરો સત્ય પુરુષાર્થ;
ભવસ્થિતિ આદિ નામ લઈ, છેદો નહિ આત્માર્થ. ૧૩૦

નિશ્ચયવાણી સાંભળી, સાધન તજવાં નોય;
નિશ્ચય રાખી લક્ષમાં, સાધન કરવાં સોય. ૧૩૧

નય નિશ્ચય એકાંતથી, આમાં નથી કહેલ;
એકાંતે વ્યવહાર નહિ, બન્ને સાથ રહેલ. ૧૩૨

ગચ્છ મતની જે કલ્પના, તે નહિ સદ્‌વ્યવહાર;
ભાન નહીં નિજરૂપનું; તે નિશ્ચય નહીં સાર. ૧૩૩

આગળ જ્ઞાની થઈ ગયા, વર્તમાનમાં હોય.
થાશે કાળ ભવિષ્યમાં, માર્ગ ભેદ નહીં હોય; ૧૩૪

સર્વ જીવ છે સિદ્ધસમ, જે સમજે તે થાય;
સદ્‌ગુરુઆજ્ઞા જિનદશા, નિમિત્ત કારણ માંય. ૧૩૫

ઉપાદાનનું નામ લઈ, એ જે તજે નિમિત્ત;
પામે નહિં સિદ્ધત્વને, રહે ભ્રાંતિમાં સ્થિત. ૧૩૬

મુખથી જ્ઞાન કથે અને, અંતર છૂટ્યો ન મોહ;
તે પામર પ્રાણી કરે, માત્ર જ્ઞાનીનો દ્રોહ; ૧૩૭

દયા, શાંતિ, સમતા, ક્ષમા, સત્ય, ત્યાગ, વૈરાગ્ય;
હોય મુમુક્ષુ ઘટ વિષે, એહ સદાય સુજાગ્ય. ૧૩૮

મોહ ભાવ ક્ષય હોય જ્યાં, અથવા હોય પ્રશાંત;
તે કહીએ જ્ઞાનીદશા, બાકી કહીએ ભ્રાંત. ૧૩૯

સકલ જગત તે એઠવત્, અથવા સ્વપ્ન સમાન;
તે કહીએ જ્ઞાનીદશા, બાકી વાચા જ્ઞાન. ૧૪૦

સ્થાનક પાંચ વિચારીને, છઠ્ઠે વર્તે જેહ;
પામે સ્થાનક પાંચમું, એમાં નહી સંદેહ. ૧૪૧

દેહ છતાં જેની દશા, વર્તે દેહાતીત;
તે જ્ઞાનીનાં ચરણમાં, હો ! વંદન અગણિત. ૧૪૨

[સં. ૧૯૫૨ ના આસો વદ ૧, ગુરુવાર : નડિયાદ]

દેહથી ભિન્ન, સ્વપરપ્રકાશક, પરમ જ્યોતિસ્વરૂપ એવો આ આત્મા, તેમાં નિમગ્ન થાઓ. હે આર્યજનો! અંતર્મુખ થઈ, સ્થિર થઈ, તે આત્મામાં જ રહો તો અનંત અપાર આનંદ અનુભવશો.

સર્વ જગતના જીવો કંઈને કંઈ મેળવીને સુખ પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છે છે. મોટા ચક્રવર્તી રાજા તે પણ વધતા વૈભવ, પરિગ્રહના સંકલ્પમાં પ્રયત્નવાન છે; અને મેળવવામાં સુખ માને છે; પણ અહો! જ્ઞાનીઓએ તો તેથી વિપરીત જ સુખનો માર્ગ નિર્ણીત કર્યો કે કિંચિત્ માત્ર પણ ગ્રહવું એ જ સુખનો નાશ છે.

વિષયથી જેની ઇન્દ્રિયો આર્ત્ત છે, તેને શીતળ એવું આત્મસુખ, આત્મતત્ત્વ ક્યાંથી પ્રતીતિમાં આવે?

પરમ ધર્મરૂપ ચંદ્ર પ્રત્યે, રાહુ જેવો પરિગ્રહ, તેથી હવે હું વિરામ પામવાને જ ઇચ્છું છું.

અમારે પરિગ્રહને શું કરવો છે?

કશું પ્રયોજન નથી.

'સર્વોત્કૃષ્ટ શુદ્ધિ ત્યાં સર્વોત્કૃષ્ટ સિદ્ધિ!'

હે આર્યજનો? આ પરમ વાક્યનો આત્માપણે તમે અનુભવ કરો.

[વવાણિયા : જ્યેષ્ઠ ૧૯૫૪]

ક્ષમાપના

હે ભગવાન! હું બહુ ભૂલી ગયો. મેં તમારાં અમૂલ્ય વચનને લક્ષમાં લીધાં નહીં. મેં તમારાં કહેલાં અનુપમ તત્ત્વનો વિચાર કર્યો નહીં. તમારા પ્રણીત કરેલાં ઉત્તમ શીલને મેં સેવ્યું નહીં. તમારાં કહેલાં દયા, શાંતિ, ક્ષમા અને પવિત્રતા મેં ઓળખ્યાં નહીં.

હે ભગવાન! હું ભૂલ્યો, આથડયો, રઝળ્યો અને અનંત સંસારની વિટંબનામાં પડયો છું. હું પાપી છું. હું બહુ મદોન્મત્ત અને કર્મરજથી કરીને મલિન છું.

હે પરમાત્મા! તમારાં કહેલાં તત્ત્વ વિના મારો મોક્ષ નથી. હું નિરંતર પ્રપંચમાં પડયો છું, અજ્ઞાનથી અંધ થયો છું. મારામાં વિવેકશક્તિ નથી અને હું મૂઢ છું. હું નિરાશ્રિત છું, અનાથ છું.

નિરાગી પરમાત્મા! હવે હું તમારું, તમારા ધર્મનું અને તમારા મુનિનું શરણ ગ્રહું છું. મારા અપરાધ ક્ષય થઈ હું તે સર્વ પાપથી મુક્ત થાઉં, એ મારી અભિલાષા છે. આગળ

ભક્તિનો ઉપદેશ

(તોટક છંદ)

શુભ શીતળતામય છાંય રહી, મનવાંછિત જ્યાં ફળપંક્તિ કહી;
જિન ભક્તિ ગ્રહો તરુ કલ્પ અહો, ભજીને ભગવંત ભવંત લહો.
નિજ આત્મસ્વરૂપ મુદા પ્રગટે, મન તાપ ઉતાપ તમામ મટે;
અતિ નિર્જરતા વણ દામ ગ્રહો, ભજીને ભગવંત ભવંત લહો.
સમભાવિ સદા પરિણામ થશે, જડમંદ અધોગતિ જન્મ જશે;
શુભ મંગળ આ પરિપૂર્ણ ચહો, ભજીને ભગવંત ભવંત લહો.
શુભ ભાવવડે મન શુદ્ધ કરો, નવકાર મહા પદને સમરો;
નહિ એહ સમાન સુમંત્ર કહો, ભજીને ભગવંત ભવંત લહો.
કરશો ક્ષય કેવળ રાગ કથા, ધરશો શુભ તત્ત્વસ્વરૂપ યથા;
નૃપચંદ્ર પ્રપંચ અનંત દહો, ભજીને ભગવંત ભવંત લહો.

૧૭ મા વર્ષે : વવાણીઆ.

અમૂલ્ય તત્ત્વવિચાર

(હરિગીત છંદ)

બહુ પુણ્યકેરા પુંજથી, શુભ દેહ માનવનો મળ્યો,
તોયે અરે! ભવચક્રનો, આંટો નહીં એકે ટળ્યો;

સુખ પ્રાપ્ત કરતાં સુખ ટળે છે, લેશ, એ લક્ષે લહો,
ક્ષણ ક્ષણ ભયંકર ભાવમરણે, કાં અહો રાચી રહો? ૧

લક્ષ્મી અને અધિકાર વધતાં, શું વધ્યું તે તો કહો?
શું કુટુંબ કે પરિવારથી, વધવાપણું એ નય ગ્રહો;
વધવાપણું સંસારનું, નરદેહને હારી જવો,
એનો વિચાર નહિ અહોહો! એક પળ તમને હવો!!! ૨

નિર્દોષ સુખ નિર્દોષ આનંદ, લ્યો ગમે ત્યાંથી ભલે;
એ દિવ્ય શક્તિમાન, જેથી જંજિરેથી નીકળે;
પરવસ્તુમાં નહિં મૂંઝવો, એની દયા મુજને રહી,
એ ત્યાગવા સિદ્ધાંત કે. પશ્ચાત્ દુઃખ તે સુખ નહીં; ૩

હું કોણ છું? ક્યાંથી થયો? શું સ્વરૂપ છે મારૂં ખરૂં?
કોના સંબંધે વળગણા છે? રાખું કે એ પરિહરૂં?
એના વિચાર વિવેકપૂર્વક, શાંત ભાવે જો કર્યા;
તો સર્વ આત્મિક જ્ઞાનનાં, સિદ્ધાંતતત્ત્વ અનુભવ્યાં. ૪

તે પ્રાપ્ત કરવા વચન કોનું, સત્ય કેવળ માનવું?
નિર્દોષ નરનું કથન માનો, તેહ જેણે અનુભવ્યું;
રે! આત્મ તારો! આત્મ તારો!, શીઘ્ર એને ઓળખો;
સર્વાત્મમાં સમદૃષ્ટિ ઘો, આ વચનને હૃદયે લખો. ૫

૧૭ મા વર્ષે : વવાણીઆ.

સર્વમાન્ય ધર્મ

(ચોપાઈ)

ધર્મતત્ત્વ જો પૂછયું મને, તો સંભળાવું સ્નેહે તને;
જે સિદ્ધાંત સકળનો સાર, સર્વ માન્ય સહુને હિતકાર. ૧

ભાખ્યું ભાપણમાં ભગવાન, ધર્મ ન બીજો દયા સમાન;
અભયદાન સાથે સંતોષ, દ્યો પ્રાણીને દળવા દોષ. ૨

સત્ય શીળને સઘળાં દાન, દયા હોઈને રહ્યાં પ્રમાણ;
દયા નહીં તો એ નહીં એક, વિના સૂર્ય કિરણ નહીં દેખ. ૩

પુષ્પપાંખડી જ્યાં દુભાય, જિનવરની ત્યાં નહીં આજ્ઞાય;
સર્વ જીવનું ઇચ્છો સુખ, મહાવીરની શિક્ષા મુખ્ય. ૪

સર્વ દર્શને એ ઉપદેશ, એ એકાંતે, નહીં વિશેષ;
સર્વ પ્રકારે જિનનો બોધ, દયા દયા નિર્મળ અવિરોધ ! ૫

એ ભવતારક સુંદર રાહ, ધરિયે તરિયે કરી ઉત્સાહ;
ધર્મ સકળનું એ શુભ મૂળ, એ વણ ધર્મ સદા પ્રતિકૂળ. ૬

તત્ત્વરૂપથી એ ઓળખે, તે જન પ્હોંચે શાશ્વત સુખે;
શાંતિનાથ ભગવાન પ્રસિદ્ધ, રાજચંદ્ર કરૂણાએ સિદ્ધ. ૭

શ્રી સદ્‌ગુરુ ચરણાય નમઃ

મૂળ માર્ગ રહસ્ય

મૂળ મારગ સાંભળો જિનનો રે, કરી વૃત્તિ અખંડ સન્મુખ; મૂ.
નો'ય પૂજાદિની જો કામના રે, નો'ય વ્હાલું અંતર ભવદુઃખ. ૧

કરી જોજો વચનની તુલના રે, જોજો શોધીને જિન સિદ્ધાંત;
માત્ર કહેવું પરમારથ હેતુથી રે, કોઈ પામે મુમુક્ષુ વાત. ૨

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રની શુદ્ધતા રે, એકપણે અને અવિરુદ્ધ;
જિનમારગ તે પરમાર્થથી રે, એમ કહ્યું સિદ્ધાંતે બુદ્ધ. ૩

લિંગ અને ભેદો જે વૃત્તના રે, દ્રવ્ય દેશ કાળાદિ ભેદ;
પણ જ્ઞાનાદિની જે શુદ્ધતા રે, તે તો ત્રણે કાળે અભેદ. ૪

હવે જ્ઞાન દર્શનાદિ શબ્દનો રે, સંક્ષેપે સુણો પરમાર્થ;
તેને જોતાં વિચારી વિશેષથી રે, સમજાશે ઉત્તમ આત્માર્થ. ૫

છે દેહાદિથી ભિન્ન આત્મા રે, ઉપયોગી સદા અવિનાશ;
એમ જાણે સદ્‌ગુરુ ઉપદેશથી રે, કહ્યું જ્ઞાન તેનું નામ ખાસ. ૬

જે જ્ઞાને કરીને જાણિયું રે, તેની વર્ત્તે છે શુદ્ધ પ્રતીત;
કહ્યું ભગવંતે દર્શન તેહને રે, જેનું બીજું નામ સમકીત. ૭

જેમ આવી પ્રતીતિ જીવની રે, જાણ્યો સર્વેથી ભિન્ન અસંગ;
તેવો સ્થિર સ્વભાવ તે ઉપજે રે, નામ ચારિત્ર તે અણલિંગ. ૮

તે ત્રણે અભેદ પરિણામથી રે, જ્યારે વર્ત્તે તે આત્મારૂપ;
તેહ મારગ જિનનો પામિયો રે, કિંવા પામ્યો તે નિજસ્વરૂપ. ૯

એવાં મૂળ જ્ઞાનાદિ પામવાં રે, અને જવા અનાદિ બંધ;
ઉપદેશ સદ્ગુરુનો પામવા રે, ટાળી સ્વચ્છંદને પ્રતિબંધ. ૧૦

એમ દેવ જિનંદે ભાખિયું રે, મોક્ષ મારગનું શુદ્ધ સ્વરૂપ.
ભવ્ય જનોના હિતને કારણે રે, સંક્ષેપે કહ્યું સ્વરૂપ. ૧૧

૧૯ મા વર્ષે: આણંદ.

આ ટ્રસ્ટ તરફથી પ્રકાશિત થયેલ 'શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર'નું અન્ય સાહિત્ય

		કિંમત
૧.	રાજપ્રશ્ન	રૂ. ૫–૨૫
૨.	ઉગમતે પ્રભાતે	રૂ. ૦–૭૫
૩.	શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર જીવનજ્યોતિ	રૂ. ૧–૨૫
૪.	સુખ વિષે વિચાર	રૂ. ૦–૨૦

શ્રી સદ્ગુરુ ચરણાય

મૂળ માર્ગ રહસ્

મૂળ મારગ સાંભળો જિનનો રે, કરી વૃત્તિ
નો'ય પૂજાદિની જો કામના રે, નો'ય વ્હાલું

કરી જોજો વચનની તુલના રે, જોજો શોધીને
માત્ર કહેવું પરમારથ હેતુથી રે, કોઈ પા

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રની શુદ્ધતા રે, એકપણે
જિનમારગ તે પરમાર્થથી રે, એમ કહ્યું

લિંગ અને ભેદો જે વૃત્તના રે, દ્રવ્ય દેશ કા
પણ જ્ઞાનાદિની જે શુદ્ધતા રે, તે તો ત્રણે કા

હવે જ્ઞાન દર્શનાદિ શબ્દનો રે, સંક્ષેપે સુણો
તેને જોતાં વિચારી વિશેષથી રે, સમજાશે ઉત્તમ

છે દેહાદિથી ભિન્ન આત્મા રે, ઉપયોગી સદા અ
એમ જાણે સદ્ગુરુ ઉપદેશથી રે, કહ્યું જ્ઞાન તેનું નામ

જે જ્ઞાને કરીને જાણિયું રે, તેની વર્ત્તે છે શુદ્ધ
કહ્યું ભગવંતે દર્શન તેહને રે, જેનું બીજું નામ સમ

[illegible]

શ્રી સદ્ગુરુ ભક્તિ રહસ્ય

(દોહરા)

હે પ્રભુ! હે પ્રભુ! શું કહું, દીનાનાથ દયાળ;
હું તો દોષ અનંતનું, ભાજન છું કરુણાળ. ૧

શુદ્ધ ભાવ મુજમાં નથી, નથી સર્વ તુજ રૂપ;
નથી લઘુતા કે દીનતા, શું કહું પરમ સ્વરૂપ? ૨

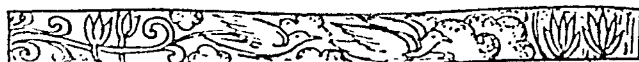
નથી આજ્ઞા ગુરુદેવની, અચળ કરી ઉરમાંહિ;
આપ તણો વિશ્વાસ દૃઢ, ને પરમાદર નાહિ. ૩

જોગ નથી સત્સંગનો, નથી સત્ સેવા જોગ;
કેવળ અર્પણતા નથી, નથી આશ્રય અનુયોગ. ૪

'હું પામર શું કરી શકું'? એવો નથી વિવેક;
ચરણ શરણ ધીરજ નથી, મરણ સુધીની છેક. ૫

અચિંત્ય તુજ માહાત્મ્યનો, નથી પ્રફુલ્લિત ભાવ;
અંશ ન એકે સ્નેહનો, ન મળે પરમ પ્રભાવ. ૬

અચળરૂપ આસક્તિ નહિ, નહિ વિરહનો તાપ;
કથા અલભ્ય તુજ પ્રેમની, નહિ તેનો પરિતાપ. ૭

[illegible], [illegible];
[illegible], [illegible] ઉપાય? ૧૮

[illegible], [illegible];
[illegible], [illegible] શું? ૧૯

પછી પછી [illegible], ફરી ફરી આવું એજ;
સદ્ગુરુ [illegible], [illegible] કરી [illegible]. ૨૦

[illegible]

પરમપદ પ્રાપ્તિની ભાવના

(અંતર્ગત)

ગુણશ્રેણી સ્વરૂપ

ॐ

અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે?
ક્યારે થઈશું બાહ્યાંતર નિર્ગ્રંથ જો?
સર્વ સંબંધનું બંધન તિક્ષ્ણ છેદીને,
વિચરશું કવ મહત્પુરૂષને પંથ જો? અપૂર્વ૦ ૧.

સર્વ ભાવથી ઔદાસીન્યવૃત્તિ કરી,
માત્ર દેહ તે સંયમ હેતુ હોય જો;
અન્ય કારણે અન્ય કશું કલ્પે નહીં,
દેહે પણ કિંચિત્ મૂર્છા નવ જોય જો. અપૂર્વ૦ ૨

દર્શનમોહ વ્યતીત થઈ ઉપજ્યો બોધ જે,
દેહ ભિન્ન કેવલ ચૈતન્યનું જ્ઞાન જો;
તેથી પ્રક્ષીણ ચારિત્રમોહ વિલોકિયે,
વર્તે એવું શુદ્ધસ્વરૂપનું ધ્યાન જો. અપૂર્વ૦ ૩

આત્મસ્થિરતા ત્રણ સંક્ષિપ્ત યોગની,
મુખ્યપણે તો વર્ત્તે દેહપર્યંત જો;
ઘોર પરિષહ કે ઉપસર્ગ ભયે કરી,
આવી શકે નહીં તે સ્થિરતાનો અંત જો. અપૂર્વ૦ ૪

સંયમના હેતુથી યોગપ્રવર્ત્તના,
સ્વરૂપલક્ષે જિનઆજ્ઞા આધીન જો;
તે પણ ક્ષણ ક્ષણ ઘટતી જાતી સ્થિતિમાં,
અંતે થાયે નિજસ્વરૂપમાં લીન જો. અપૂર્વ૦ ૫

પંચ વિષયમાં રાગદ્વેષ વિરહિતતા,
પંચ પ્રમાદે ન મળે મનનો ક્ષોભ જો;
દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર ને કાળ ભાવ પ્રતિબંધવણ,
વિચરવું ઉદયાધીન પણ વીતલોભ જો. અપૂર્વ૦ ૬

ક્રોધપ્રત્યે તો વર્ત્તે ક્રોધસ્વભાવતા,
માનપ્રત્યે તો દીનપણાનું માન જો;
માયાપ્રત્યે માયા સાક્ષી ભાવની,
લોભપ્રત્યે નહીં લોભ સમાન જો. અપૂર્વ૦ ૭

બહુ ઉપસર્ગકર્તા પ્રત્યે પણ ક્રોધ નહીં,
વંદે ચક્રી તથાપિ ન મળે માન જો;
દેહ જાય પણ માયા થાય ન રોમમાં,
લોભ નહીં છો પ્રબળ સિદ્ધિ નિદાન જો. અપૂર્વ૦

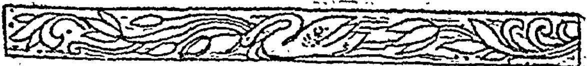
નગ્નભાવ, મુંડભાવ સહ અસ્નાનતા,
અદંતધોવન આદિ પરમ પ્રસિદ્ધ જો;
કેશ, રોમ, નખ, કે અંગે શૃંગાર નહીં,
દ્રવ્યભાવ સંયમમય નિર્ગ્રંથ સિદ્ધ જો. અપૂર્વ૦ ૯

શત્રુ મિત્ર પ્રત્યે વર્ત્તે સમદર્શિતા,
માન અમાને વર્ત્તે તે જ સ્વભાવ જો;
જીવિત, કે મરણે નહીં ન્યૂનાધિકતા,
ભવ મોક્ષે પણ શુદ્ધ વર્ત્તે સમભાવ જો. અપૂર્વ૦ ૧૦.

એકાકી વિચરતો વળી સ્મશાનમાં,
વળી પર્વતમાં વાઘ સિંહ સંયોગ જો;
અડોલ આસન ને મનમાં નહીં ક્ષોભતા,
પરમમિત્રનો જાણે પામ્યા યોગ જો. અપૂર્વ૦ ૧૧

ઘોર તપશ્ચર્યામાં પણ મનને તાપ નહીં,
સરસ અન્ને નહીં, મનને પ્રસન્નભાવ જો;
રજકણ કે રિદ્ધિ વૈમાનિકદેવની,
સર્વે માન્યા પુદ્‌ગલ એક સ્વભાવ જો. અપૂર્વ૦ ૧૨

એમ પરાજય કરીને ચારિત્રમોહનો,
આવું ત્યાં જ્યાં કરણ અપૂર્વ ભાવ જો;
શ્રેણી ક્ષપકતણી કરીને આરૂઢતા,
અનન્ય ચિંતન અતિશય શુદ્ધ સ્વભાવ જો. અપૂર્વ૦ ૧૩

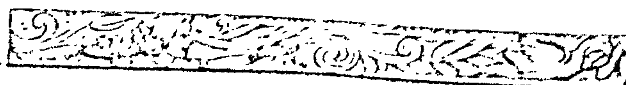
મોહ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર તરી કરી,
સ્થિતિ ત્યાં જ્યાં ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાન જો;
અંત સમય ત્યાં પૂર્ણ સ્વરૂપ વીતરાગ થઈ,
પ્રગટાવું નિજ કેવળજ્ઞાન નિધાન જો. અપૂર્વ૦ ૧૪

ચાર કર્મ ઘનઘાતી તે વ્યવચ્છેદ જ્યાં,
ભવનાં બીજતણો આત્યંતિક નાશ જો;
સર્વભાવ જ્ઞાતા દ્રષ્ટા સહ શુદ્ધતા,
કૃતકૃત્ય પ્રભુ વીર્ય અનંત પ્રકાશ જો. અપૂર્વ૦ ૧૫

વેદનીયાદિ ચાર કર્મ વર્ત્તે જહાં,
બળી સીંદરીવત્ આકૃતિ માત્ર જો;
તે દેહાયુષ આધીન જેની સ્થિતિ છે,
આયુષ પૂર્ણે, મટિયે દૈહિક પાત્ર જો. અપૂર્વ૦ ૧૬

મન, વચન, કાયા ને કર્મની વર્ગણા,
છુટે જહાં સકળ પુદ્ગલ સંબંધ જો;
એવું અયોગી ગુણસ્થાનક ત્યાં વર્ત્તતું,
મહાભાગ્ય સુખદાયક પૂર્ણ અબંધ જો. અપૂર્વ૦ ૧૭

એક પરમાણુ માત્રની મળે ન સ્પર્શતા,
પૂર્ણકલંકરહિત અડોલસ્વરૂપ જો;
શુદ્ધ નિરંજન ચૈતન્યમૂર્તિ અનન્યમય,
અગુરુ, લઘુ, અમૂર્ત્ત સહજપદરૂપ જો. અપૂર્વ૦ ૧૮

પૂર્વપ્રયોગાદિ કારણના યોગથી,
ઊર્ધ્વગમન સિદ્ધાલય પ્રાપ્ત સુસ્થિત જો;
સાદિ અનંત અનંત સમાધિ સુખમાં,
અનંત દર્શન, જ્ઞાન, અનંત સહિત જો. અપૂર્વ૦ ૧૯

જે પદ શ્રી સર્વજ્ઞે દીઠું જ્ઞાનમાં,
કહી શક્યા નહીં પણ તે શ્રી ભગવાન જો;
તેહ સ્વરૂપને અન્ય વાણી તે શું કહે?
અનુભવગોચર માત્ર રહ્યું તે જ્ઞાન જો. અપૂર્વ૦ ૨૦

એહ પરમપદ પ્રાપ્તિનું કર્યું ધ્યાન મેં,
ગજા વગરને હાલ મનોરથરૂપ જો;
તોપણ નિશ્ચય રાજચંદ્ર મનને રહ્યો,
પ્રભુ આજ્ઞાએ થાશું તે જ સ્વરૂપ જો. અપૂર્વ૦ ૨૧

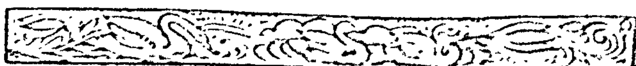
૨૮ મા વર્ષે : વવાણીઆ.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર સ્વઆત્મ દશા પ્રકાશ.

ધન્ય રે દિવસ આ અહો, જાગી રે શાંતિ અપૂર્વ રે;
દશ વર્ષે રે ધારા ઉલસી, મટયો ઉદય કર્મનો ગર્વ રે. ધન્ય૦ ૧
ઓગણીસસેં ને એકત્રીસે, આવ્યો અપૂર્વ અનુસાર રે;
ઓગણીસસેં ને બેતાલીસે, અદ્‌ભુત વૈરાગ્ય ધાર રે. ધન્ય૦ ૨
ઓગણીસસેં ને સુડતાલીસે, સમકિત શુદ્ધ પ્રકાશ્યું રે;
શ્રુત અનુભવ વધતી દશા, નિજ સ્વરૂપ અવભાસ્યું રે. ધન્ય૦ ૩
ત્યાં આવ્યો રે ઉદય કારમો, પરીગ્રહ કાર્ય પ્રપંચ રે;
જેમ જેમ તે હડસેલીએ, તેમ વધે ન ઘટે રંચ રે. ધન્ય૦ ૪
વધતું એમ જ ચાલિયું, હવે દીસે ક્ષીણ કાંઈ રે;
ક્રમે કરીને રે તે જશે, એમ ભાસે મનમાંહિ રે. ધન્ય૦ ૫
યથા હેતુ જે ચિત્તનો, સત્ય ધર્મનો ઉદ્ધાર રે;
થશે અવશ્ય આ દેહથી, એમ થયો નિરધાર રે. ધન્ય૦ ૬
આવી અપૂર્વ વૃત્તિ અહો, થશે અપ્રમત્ત યોગ રે;
કેવળ લગભગ ભૂમિકા, સ્પર્શીને દેહ વિયોગ રે. ધન્ય૦ ૭
અવશ્ય કર્મનો ભોગ છે, ભોગવવો અવશેષ રે;
તેથી દેહ એક જ ધારીને, જાશું સ્વરૂપ સ્વદેશ રે. ધન્ય૦ ૮

૩૦ મા વર્ષે : વવાણીઆ.

વચનકાયમાં પણ દૂષણ આવવાથી સામાયિકમાં દોષ લાગે છે. મન, વચન અને કાયાના થઈને બત્રીશ દોષ ઉત્પન્ન થાય છે.

દશ મનના, દશ વચનના અને બાર કાયાના એમ બત્રીશ દોષ જાણવા અવશ્યના છે. જે જાણવાથી મન સાવધાન રહે છે.

૧. મનના દશ દોષ

૧. અવિવેકદોષ—સામાયિકનું સ્વરૂપ નહીં જાણવાથી મનમાં એવો વિચાર કરે કે આથી શું ફળ થવાનું હતું? આથી તે કોણ તર્યું હશે? એવા વિકલ્પનું નામ 'અવિવેક દોષ.'

૨. યશોવાંચ્છાદોષ—પોતે સામાયિક કરે છે એમ અન્ય મનુષ્યો જાણે તો પ્રશંસા કરે તે ઈચ્છાએ સામાયિક કરે ઈ૦ તે 'યશોવાંચ્છાદોષ.'

૩. ધનવાંચ્છાદોષ—ધનની ઈચ્છાએ સામાયિક કરવું તે 'ધનવાંચ્છાદોષ.'

૪. ગર્વદોષ—મને લોકો ધર્મી કહે છે અને હું સામાયિક પણ તેવું જ કરું છું? એવો અધ્યવસાય તે 'ગર્વદોષ.'

૫. ભયદોષ—હું શ્રાવકકુળમાં જન્મ્યો છું, મને લોકો મોટા તરીકે માન દે છે, અને જો સામાયિક નહીં કરું તો

કહેશે કે એટલું પણ નથી કરતો; એથી નિંદા થશે એ 'ભયદોષ.'

૬. નિદાનદોષ-સામાયિક કરીને તેનાં ફળથી ધન, સ્ત્રી, પુત્રાદિક મેળવવાનું ઇચ્છે તે 'નિદાનદોષ.'

૭. સંશયદોષ-સામાયિકનું પરિણામ હશે કે નહીં હોય, એ વિકલ્પ તે 'સંશયદોષ.'

૮. કષાયદોષ-સામાયિક ક્રોધાદિકથી કરવા બેસી જાય, કે કંઈ કારણથી ચઢી હોય, માન, માયા, લોભમાં વૃત્તિ ધરે તે કષાયદોષ.

૯. અવિનયદોષ-વિનય વગર સામાયિક કરે તે 'અવિનયદોષ.'

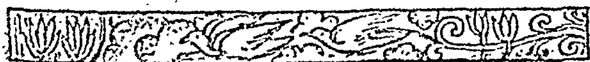
૧૦. અબહુમાનદોષ-ભક્તિભાવ અને ઉમંગપૂર્વક સામાયિક ન કરે તે 'અબહુમાનદોષ.'

૨. વચનના દશ દોષ

૧. કુબોલદોષ-સામાયિકમાં કુવચન બોલવું તે 'કુબોલદોષ.'

૨. સહસાત્કારદોષ-સામાયિકમાં સાહસથી અવિચારપૂર્વક વાક્ય બોલવું તે 'સહસાત્કારદોષ.'

૩. અસદારોપણદોષ-બીજાને ખોટો બોધ આપે તે 'અસદારોપણ દોષ.'

૪. નિરપેક્ષદોષ–સામાયિકમાં શાસ્ત્રની દરકાર વિ
વાક્ય બોલે તે 'નિરપેક્ષદોષ.'

૫. સંક્ષેપદોષ–સૂત્રનાં પાઠ ઇત્યાદિક ટૂંકામાં બોલ
નાખે. અને યથાર્થ ઉચ્ચાર કરે નહીં તે 'સંક્ષેપદોષ.'

૬. કલેશદોષ–કોઈથી કંકાસ કરે તે 'ક્લેશદોષ.'

૭. વિકથાદોષ–ચાર પ્રકારની વિકથા માંડી બેસે તે 'વિકથાદોષ.'

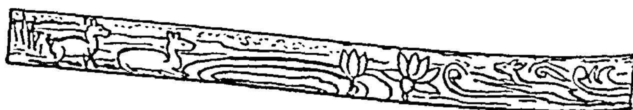
૮. હાસ્યદોષ–સામાયિકમાં કોઈની હાંસી, મશ્કરી કરે તે 'હાસ્યદોષ.'

૯. અશુદ્ધદોષ–સામાયિકમાં સૂત્રપાઠ ન્યૂનાધિક અને અશુદ્ધ બોલે તે 'અશુદ્ધદોષ.'

૧૦. મુણમુણદોષ–ગડબડગોટાથી સામાયિકમાં સૂત્ર-પાઠ બોલે, જે પોતે પણ પૂરું માંડ સમજી શકે તે 'મુણમુ
દોષ.'

૩. કાયાના બાર દોષ

૧. અયોગ્યઆસનદોષ–સામાયિકમાં પગ પર પગ ચઢાવી બેસે એ ગુર્વાદિકનું અવિનય રૂપ આસન, માટે એ પહેલો 'અયોગ્યઆસનદોષ.'

૨. ચલાસનદોષ-ડગમગતે આસને બેસી સામાયિક કરે, અથવા વારંવાર જ્યાંથી ઊઠવું પડે તેવા આસને બેસે તે 'ચલાસનદોષ.'

૩. ચલદૃષ્ટિદોષ-કાયોત્સર્ગમાં આંખો ચંચળ રાખે તે 'ચલદૃષ્ટિદોષ.'

૪. સાવદ્યક્રિયાદોષ-સામાયિકમાં કોઈ પાપક્રિયા કે તેની સંજ્ઞા કરે તે 'સાવદ્યક્રિયાદોષ.'

૫. આલંબનદોષ-ભીંતાદિકે ઓઠીંગણ દઈ બેસે જેથી ત્યાં બેઠેલાં જંતુ આદિકનો નાશ થાય અને પોતાને પ્રમાદ થાય, તે 'આલંબનદોષ.'

૬. આકુંચનપ્રસારણદોષ-હાથપગ સંકોચે, લાંબા કરે એ આદિ તે 'આકુંચનપ્રસારણદોષ.'

૭. આળસદોષ-અંગ મરડે, ટચાકા વગાડે એ આદિ તે 'આળસદોષ.'

૮. મોટનદોષ-આંગળી વગેરે વાંકી કરે, ટચાકા વગાડે તે 'મોટન દોષ.'

૯. મલદોષ-ઘરડાઘરડ કરી સામાયિકમાં ચળ કરી મેલ ખંખેરે તે 'મલદોષ.'

પ્રતિક્રમણ લક્ષપૂર્વક કરી શકતા નથી. તો પણ દેવળ નવરાશ કરતાં એમાં જરૂર કંઈક ફેર પડે છે.

સામાયિક પણ પુરું જેઓને આવડતું નથી તેઓ બિચારા સામાયિકમાં બહુ મૂંઝાય છે. કેટલાક ભારે કર્મીઓ એ અવસરમાં વ્યવહારના પ્રપંચો પણ ઘડી રાખે છે. આથી સામાયિક બહુ દોષિત થાય છે.

વિધિપૂર્વક સામાયિક ન થાય એ બહુ ખેદકારક અને કર્મની બાહુલ્યતા છે. સાઠ ઘડીના અહોરાત્ર વ્યર્થ ચાલ્યા જાય છે. અસંખ્યાતા દિવસથી ભરેલાં અનંતા કાળચક્ર વ્યતીત કરતાં પણ જે સાર્થક ન થયું તે બે ઘડીની વિશુદ્ધ સામાયિક સાર્થક કરે છે.

લક્ષપૂર્વક સામાયિક થવા માટે સામાયિકમાં પ્રવેશ કર્યા પછી ચાર લોગસ્સથી વધારે લોગસ્સનો કાયોત્સર્ગ કરી ચિત્તની કંઈક સ્વસ્થતા આણવી. પછી સૂત્રપાઠ કે ઉત્તમ ગ્રંથનું મનન કરવું. વૈરાગ્યનાં ઉત્તમ કાવ્યો બોલવાં, પાછળનું અધ્યયન કરેલું સ્મરણ કરી જવું. નૂતન અભ્યાસ થાય તો કરવો. કોઈને શાસ્ત્રાધારથી બોધ આપવો; એમ સામાયિકી કાળ વ્યતીત કરવો.

મુનિરાજનો જો સમાગમ હોય તો આગમવાણી સાંભળવી

થયેલા પાપનો પશ્ચાત્તાપ તે વડે થઈ શકે છે.

શુદ્ધ ભાવ વડે કરી પશ્ચાત્તાપ કરવાથી ફરી પાપ થતાં પરલોકભય અને અનુકંપા સ્ફુરે છે; આત્મા કોમળ થાય છે. ત્યાગવા યોગ્ય વસ્તુનો વિવેક આવતો જાય છે. ભગવાન સાક્ષીએ અજ્ઞાન દિ૦ જે જે દોષ વિસ્મરણ થયા હોય તેનો પશ્ચાત્તાપ પણ થઈ શકે છે. આમ એ નિર્જરા કરવાનું ઉત્તમ સાધન છે.

એનું 'આવશ્યક' એવું પણ નામ છે. આવશ્યક એટલે અવશ્ય કરીને કરવા યોગ્ય, એ સત્ય છે. તે વડે આત્માની મલિનતા ખસે છે, માટે અવશ્ય કરવા યોગ્ય જ છે.

સાયંકાળે જે પતિક્રમણ કરવામાં આવે છે તેનું નામ દેવસીય પડિક્કમણું એટલે દિવસ સંબંધી પાપનો પશ્ચાત્તાપ; અને રાત્રિના પાછલા ભાગમાં જે પ્રતિક્રમણ કરવામાં આવે છે તે રાઈ પડિક્કમણું કહેવાય છે. દેવસીય અને રાઈ એ પ્રાકૃત ભાષાના શબ્દો છે.

પખવાડિયે કરવાનું પ્રતિક્રમણ તે પાક્ષિક અને સંવત્સરે કરવાનું તે સાંવત્સરિક કહેવાય છે. સત્પુરુષોએ યોજનાથી બાંધેલો એ સુંદર નિયમ છે.

કેટલાક સામાન્ય બુદ્ધિમાનો એમ કહે છે કે દિવસ અને

રાત્રિનું સવારે પ્રાયશ્ચિત્તરૂપ પ્રતિક્રમણ કર્યું હોય તો કંઈ ખોટું નથી, પરંતુ એ કહેવું પ્રમાણિક નથી. રાત્રિએ અકસ્માત્ અમુક કારણ કે કાળધર્મ થઈ પડે તો દિવસ સંબંધી પણ રહી જાય.

પ્રતિક્રમણસૂત્રની યોજના બહુ સુંદર છે. એનાં મૂળ તત્ત્વ બહુ ઉત્તમ છે. જેમ બને તેમ પ્રતિક્રમણ ધીરજથી, સમજાય એવી ભાષાથી, શાંતિથી, મનની એકાગ્રતાથી અને યત્નાપૂર્વક કરવું.

સામાન્ય નિત્યનિયમ

૧. પ્રભાત પહેલાં જાગૃત થઈ, નમસ્કાર મંત્રનું સ્મરણ કરી મન વિશુદ્ધ કરવું. પાપવ્યાપારની વૃત્તિ રોકી રાત્રિ સંબંધી થયેલા દોષનું ઉપયોગપૂર્વક પ્રતિક્રમણ કરવું.

૨. પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી યથાવસર ભગવાનની ઉપાસના સ્તુતિ તથા સ્વાધ્યાયથી કરીને મનને ઉજ્જ્વલ કરવું.

૩. માતાપિતાનો વિનય કરી, આત્મહિતનું લક્ષ ભુલાય નહીં, તેમ યત્નાથી સંસારી કામમાં પ્રવર્તન કરવું.

૪. પોતે ભોજન કરતાં પહેલાં સત્પાત્રે દાન દેવાની પરમ આતુરતા રાખી તેવો યોગ મળતાં યથોચિત પ્રવૃત્તિ કરવી.

૫. આહાર–વિહારનો નિયમિત વખત રાખવો તેમજ સત્ શાસ્ત્રના અભ્યાસનો અને તાત્ત્વિક ગ્રંથના મનનનો પણ નિયમિત વખત રાખવો.

૬. સાયંકાળે સંધ્યાવશ્યક ઉપયોગપૂર્વક કરવું.

૭. ચોવિહાર પ્રત્યાખ્યાન કરવું.

૮. નિયમિત નિદ્રા લેવી.

૯. સૂતા પહેલાં અઢાર પાપસ્થાનક, દ્વાદશવ્રતદોષ અ
સર્વ જીવને ક્ષમાવી, પંચપરમેષ્ઠી મંત્રનું સ્મરણ કરી, મ
શાંતિથી સમાધિભાવે શયન કરવું.

આ સામાન્ય નિયમો બહુ લાભદાયક થશે. એ ત
સંક્ષેપમાં કહ્યા છે. સૂક્ષ્મ વિચારથી અને તેમ પ્રવર્તવાથી
વિશેષ મંગળદાયક થશે.

પત્રધારા

(૧)

ભાઈ, આટલું તારે અવશ્ય કરવા જેવું છે:—

૧. દેહમાં વિચાર કરનાર બેઠો છે તે દેહથી ભિન્ન છે? તે સુખી છે કે દુઃખી? એ સંભારી લે.

૨. દુઃખ લાગશે જ, અને દુઃખનાં કારણો પણ તને દૃષ્ટિગોચર થશેઃ તેમ છતાં કદાપિ ન થાય તો મારા૦ કોઈ ભાગને વાંચી જા, એટલે સિદ્ધ થશે. તે ટાળવા માટે જે ઉપાય છે તે એટલો જ કે તેથી બાહ્યાભ્યંતર રહિત થવું.

૩. રહિત થવાય છે. ઓર દશા અનુભવાય છે, એ પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહું છું.

૪. તે સાધન માટે સર્વસંગપરિત્યાગી થવાની આવશ્યકતા છે. નિર્ગ્રંથ સદ્ગુરુના ચરણમાં જઈને પડવું યોગ્ય છે.

૫. જેવા ભાવથી પડાય તેવા ભાવથી સર્વકાળ રહેવા માટેની વિચારણા પ્રથમ કરી લે. જો તને પૂર્વકર્મ બળવાન લાગતાં હોય તો અત્યાગી, દેશત્યાગી રહીને પણ તે વસ્તુને

ંસારીશ નહીં.

૬. પ્રથમ ગમે તેમ કરી તું તારું જીવન જાણ. જાણવું શા ાટે કે ભવિષ્યસમાધિ થવા. અત્યારે અપ્રમાદી થવું.

૭. તે આયુષ્યનો માનસિક આત્મોપયોગ તો નિર્વેદમાં ાખ.

૮. જીવન બહુ ટૂંકું છે, ઉપાધિ બહુ છે, અને ત્યાગ થઈ કે તેમ નથી તો, નીચેની વાત પુનઃ પુનઃ લક્ષમાં રાખ.

૧. જિજ્ઞાસા તે વસ્તુની રાખવી.

૨. સંસારને બંધન માનવું.

૩. પૂર્વકર્મ નથી એમ ગણી પ્રત્યેક ધર્મ સેવ્યા જવો. તેમ છતાં પૂર્વકર્મ નડે તો શોક કરવો નહીં.

૪. દેહની જેટલી ચિંતા રાખે છે તેટલી નહીં પણ એથી અનંત ગણી ચિંતા આત્માની રાખ, કારણ અનંત ભવ એક ભવમાં ટાળવા છે.

૫. ન ચાલે તો પ્રતિશ્રોતી થા.

૬. જેમાંથી જેટલું થાય તેટલું કર.

૭. પરિણામિક વિચારવાળો થા.

૮. અનુત્તરવાસી થઈને વર્ત.

૯. છેવટનું સમયે સમયે ચૂકીશ નહીં. એજ ભ
મણુ અને એજ ધર્મ.

[વિ. સં. ૧૯૪૬]

(૨)

સમજીને અલ્પભાપી થનારને પશ્ચાત્તાપ કરવાનો થો
જ અવસર સંભવે છે.

હે નાથ! સાતમી તમતમપ્રભા નરકની વેદના મળી હો
તો વખતે સમ્મત કરત. પણુ જગતની મોહિની સમ્મત થત
નથી.

પૂર્વનાં અશુભ કર્મ ઉદય આવ્યે વેદતાં જો શોચ કરે
છો, તો હવે એ પણુ ધ્યાન રાખો કે નવાં બાંધતાં પરિણામે તેવ
તો બંધાતાં નથી?

આત્માને ઓળખવો હોય તો આત્માના પરિચયી થવું,
પરવસ્તુના ત્યાગી થવું.

જેટલા પોતાની પુદ્ગલિક મોટાઈ ઇચ્છે છે તેટલા હલકા
સંભવે.

પ્રશસ્ત પુરુષની ભક્તિ કરો, તેનું સ્મરણુ કરો; ગુણુચિંતન
કરો.

[મુંબઈ : વિ. સં. ૧૯૪૫]

(૩)

હે જીવ, તું ભ્રમા મા, તને હિત કહું છું.

અંતરમાં સુખ છે; બહાર શોધવાથી મળશે નહીં.

અંતરનું સુખ અંતરની સમશ્રેણીમાં છે; સ્થિતિ થવા માટે બાહ્ય પદાર્થોનું વિસ્મરણ કર, આશ્ચર્ય ભૂલ.

સમશ્રેણી રહેવી બહુ દુર્લભ છે. નિમિત્તાધીન વૃત્તિ ફરી ફરી ચલિત થઈ જશે. ન થવા અચળ ગંભીર ઉપયોગ રાખ.

આ ક્રમ યથાયોગ્યપણે ચાલ્યો આવ્યો તો તું જીવન-ત્યાગ કરતો રહીશ, મૂંઝાઈશ નહીં, નિર્ભય થઈશ.

ભ્રમા મા. તને હિત કહું છું.

આ મારું છે એવા ભાવની વ્યાખ્યા પ્રાયે ન કર.

આ તેનું છે એમ માની ન બેસ.

આને માટે આમ કરવું છે એ ભવિષ્યનિર્ણય ન કરી રાખ.

આને માટે આમ ન થયું હોત તો સુખ થાત એમ સ્મરણ ન કર.

આટલું આ પ્રમાણે હોય તો સારું એમ આગ્રહ ન કરી રાખ.

આણે મારા પ્રતિ ઉચિત કર્યું એવું સ્મરણ ન રાખ.

આ મને અશુભ નિમિત્ત છે એવો વિકલ્પ ન કર.

આ મને શુભ નિમિત્ત છે એવી દઢતા માની ન બેસ.

આ ન હોત તો હું બંધાત નહીં એમ અચળ વ્યાખ્યા નહીં કરીશ.

પૂર્વકર્મ બળવાન છે, માટે આ બધો પ્રસંગ મળી આવ્યો એવું એકાંતિક ગ્રહણ કરીશ નહીં.

પુરુષાર્થનો જય ન થયો એવી નિરાશા સ્મરીશ નહીં.

બીજાના દોષે તને બંધન છે એમ માનીશ નહીં.

તારે નિમિત્તે પણ બીજાને દોષ કરતો ભુલાવ.

તારે દોષે તને બંધન છે એ સંતની પહેલી શિક્ષા છે.

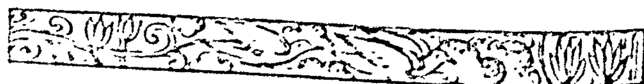
તારો દોષ એટલો જ કે અન્યને પોતાનું માનવું, પોતે પોતાને ભૂલી જવું.

એ બધામાં તારી લાગણી નથી, માટે જુદે જુદે સ્થળે તેં સુખની કલ્પના કરી છે. હે મૂઢ, એમ ન કરઃ—

એ તને તેં હિત કહ્યું.

અંતરમાં સુખ છે.

[મુંબઈ : ફાગણ ૧૯૪૬]

(૪)

પરમ સત્ય છે.
પરમ સત્ય છે. } ત્રિકાળ એમ જ છે.
પરમ સત્ય છે.

વ્યવહારના પ્રસંગને સાવધાનપણે, મંદ ઉપયોગે સમતા ભાવે નિભાવ્યો આવજે.

બીજા તારું કેમ માનતા નથી, એવો પ્રશ્ન તારા અંતરમાં ન ઊગો.

બીજા તારું માને છે એ ઘણું યોગ્ય છે, એવું સ્મરણ તને ન થાઓ.

તું સર્વ પ્રકારે તારાથી પ્રવર્તો.

જીવન-અજીવન પર સમવૃત્તિ હો.

જીવન હો તો એ જ વૃત્તિએ પૂર્ણ હો.

ગૃહવાસ જ્યાં સુધી સૂજિત હો ત્યાં સુધી વ્યવહાર પ્રસંગમાં પણ સત્ય તે સત્ય હો.

ગૃહવાસમાં તેમાં જ લક્ષ હો.

ગૃહવાસમાં પ્રસંગીઓને ઉચિત વૃત્તિ રાખતાં શીખવ, સઘળાં સમાન જ માન.

ત્યાં સુધીનો તારો કાળ ઘણો જ ઉચિત જાઓ.

